

PROYECTO FLABIOL: UNA OPORTUNIDAD PARA LA MÚSICA TRADICIONAL VALENCIANA EN LAS AULAS DE SECUNDARIA

Trabajo Fin de Máster Universitario en profesor/profesora de Educación Secundaria (42261)

Dirigido por: José Miguel Sanz García
Alumno: Marc Cornadó Camí

València, 30 de noviembre de 2019

Resumen

La introducción del flabiol valenciano en las aulas de música ha sido una innovación educativa metodológica que se ha adoptado en algunas escuelas e institutos de la Comunidad Valenciana durante los últimos años. El impulso por parte de los CEFIRE de cursos para formar al profesorado en temas relacionados con la música tradicional valenciana y para enseñar las posibilidades educativas del flabiol ha supuesto una nueva ventana de oportunidad para este género musical. De todas formas, la evaluación realizada muestra el desconocimiento generalizado de este instrumento y las dificultades que la música tradicional valenciana tiene para entrar en las aulas de secundaria.

Palabras clave: flabiol valenciano, música tradicional valenciana, secundaria, enseñanza

Resum

La introducció del flabiol valencià a les aules de música ha estat una innovació educativa metodològica que s'ha adoptat en algunes escoles i instituts de la Comunitat Valenciana durant els últims anys. L'impuls per part dels CEFIRE de cursos per a formar el professorat en temes relacionats amb la música tradicional valenciana i per a ensenyar les possibilitats educatives del flabiol ha suposat una nova finestra d'oportunitat per a aquest gènere musical. De totes formes, l'avaluació realitzada mostra el desconeixement generalitzat d'aquest instrument i les dificultats que la música tradicional valenciana té per a entrar a les aules de secundària.

Paraules clau: flabiol valencià, música tradicional valenciana, secundària, ensenyament

Abstract

The introduction of Valencian flute in music classrooms has been an educational methodological innovation that has been adopted in some schools and institutes of the Valencian Community during the last years. The promotion by CEFIRE of

courses to train teachers in subjects related to traditional Valencian music and to teach the educational possibilities of Valencian flute has meant a new window of opportunity for this musical genre. However, the evaluation shows the general lack of knowledge of this instrument and the difficulties that traditional Valencian music has to enter the secondary classrooms.

Keywords: Valencian flute, traditional Valencian music, secondary school, teaching

ÍNDICE

INTRODUCCIÓN	1
1. MARCO CONCEPTUAL	5
1.1. Aproximaciones conceptuales a la música tradicional valenciana	5
1.1.1. La música popular, tradicional y folklórica	5
1.1.2. La música tradicional valenciana	7
1.1.2.1. Características	7
1.1.2.2. Instrumentos	9
1.1.3. El flabiol valenciano	11
1.1.3.1. Diferencias respecto a la flauta dulce	14
1.2. La música tradicional valenciana en el currículum	16
1.3. Estado de la cuestión	18
1.3.1. “El flabiol a l’escola”, experiencia en Cataluña	19
2. MARCO METODOLÓGICO	21
2.1. Tipo de innovación	21
2.1.1. Innovación metodológica	22
2.2. Instrumento de recogida de datos y muestra	23
2.2.1. Entrevista semiestructurada	23
2.2.2. Encuesta	24
2.3. Proceso de la innovación	26
3. PROYECTO FLABIOL	27
3.1. Orígenes	27
3.2. Desarrollo	29
3.3. Evaluación	33
4. REFLEXIÓN Y PROPUESTAS	41
5. CONCLUSIONES	47

6. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS	49
--	-----------

ANEXOS	I
---------------------	----------

Paco Bessó.....	II
------------------------	-----------

Paco de Domingo Muñoz	X
------------------------------------	----------

Susana Díaz Tejedor	XVI
----------------------------------	------------

David Reig Delhom	XVIII
--------------------------------	--------------

Teresa Ortega Ferrer.....	XXIV
----------------------------------	-------------

Marià Trescolí Arnandis	XXVIII
--------------------------------------	---------------

Modelo encuesta	XXXII
------------------------------	--------------

Resultados de la encuesta	XXXIII
--	---------------

ÍNDICE DE FIGURAS

Figura 1: Taxonomía entre música culta occidental y música popular	6
Figura 2: Modo de Mi	9
Figura 3: Modo de Sol	9
Figura 4: Dulzaina	10
Figura 5: Tabalet	10
Figura 6: Guitarrón valenciano	11
Figura 7: Digitación del flabiol valenciano escolar	12
Figura 8: Morfología del flabiol valenciano	13
Figura 9: Flabioles valencianos	13
Figura 10: Instrumentos de recogida de datos	25
Figura 11: Presentación Proyecto Flabiol en Valencia	30
Figura 12: Resultados P5	35
Figura 13: Resultados P1	36
Figura 14: Resultados P2	38

ÍNDICE DE TABLAS

Tabla 1: Diferencias entre la música culta occidental y la música popular	6
Tabla 2: Diferencias entre el flabiol valenciano y la flauta dulce	15
Tabla 3: Menciones a la música tradicional valenciana en el currículum	16
Tabla 4: Planteamiento del Proyecto Flabiol	29
Tabla 5: Centros y uso del flabiol	34
Tabla 6: Resultados P4	37

INTRODUCCIÓN

Pregunta. Per què vas decidir fer el canvi?

Marià Trescolí Arandis. La pregunta podria ser una altra: per què s'ha de tocar la flauta alemanya? Eixa hauria d'haver sigut la primera pregunta

Justificación

La música tradicional valenciana ha estado situada durante largas décadas en un segundo plano en el seno de la sociedad. Desde muy diversos ámbitos se ha entendido como un arte subalterno, por debajo del nivel estético y artístico de la música culta occidental.

Desde la recuperación de la democracia y, sobre todo, a partir de finales de los años noventa y principios del s. XXI, ha resurgido con fuerza el interés por aquello referente a lo popular como ente social y cultural en el cual se hunden las raíces de una comunidad. Es en este contexto donde se enmarca la andadura del Proyecto Flabiol en las escuelas e institutos de la Comunidad Valenciana¹, una innovación que pretende introducir la enseñanza del flabiol, instrumento tradicional valenciano, en las instituciones educativas de primaria y secundaria en lugar de la flauta dulce, originaria de Alemania, que es de uso muy recurrente para enseñar al alumnado a tocar un instrumento.

El presente trabajo tiene la intención de dar a conocer el Proyecto Flabiol, uno de los caminos emprendidos desde distintos sectores educativos para la entrada de la música tradicional en las aulas de secundaria. En este sentido, tras ser presentado oficialmente al público el 28 de abril de 2016, se busca realizar una evaluación de esta innovación con la finalidad de hacer un análisis de las acciones ejecutadas y su impacto efectivo en el campo educativo. Todo proyecto nuevo precisa de un estudio de resultados tras su puesta en marcha durante un largo tiempo para valorar su funcionamiento e impactos, fase a la que

---

¹ A lo largo del trabajo se hablará tanto de centros de primaria como de secundaria, dado que la innovación se ha implantado indistintamente en los dos, aunque mayoritariamente en los primeros. Asimismo, también se considera importante la continuidad entre ambos niveles dado que "Proyecto Flabiol" habla de cambios en el sistema educativo musical empezado, lógicamente, desde los niveles inferiores. Por lo tanto, es necesario saber qué pasa en esas etapas educativas para comprender mejor la situación en las clases de secundaria.

normalmente no se le da mucha importancia pero que es esencial en los procesos de innovación educativa. Así pues, este es, sin duda, uno de los acometidos y justificaciones más palmarias de esta investigación, dado que no se ha realizado todavía este tipo de análisis y que puede ayudar a mejorar el programa de cara al futuro.

Problema detectado y pregunta de investigación

Cuando se habla de la asignatura de música en los institutos se piensa mayoritariamente en la aproximación pedagógica a la música del Barroco, del Clasicismo y del Romanticismo o, a lo sumo, al trabajo con el *rock*, el *jazz*, el *blues*, el *reggae*, etc., esto es, a la música popular urbana. Asimismo, se nos aparece la flauta dulce como el instrumento paradigmático que se estudia en las aulas. Estas asociaciones de ideas que han venido estructurándose durante largas décadas no deben entenderse como naturales, sino como procesos sociales que poco a poco han ido sedimentando en la sociedad. Así pues, la música tradicional, esto es, la propia del ámbito territorial en el que vive el alumnado, queda a priori fuera de las clases. El currículum incluye a este género como uno de los contenidos a estudiar. Sin embargo, no se sabe bien cómo introducirlo en las aulas de forma amena y lúdica y, cuando se hace, se mencionan la dulzaina y el tabal como instrumentos principales de esta cultura musical y unas pocas melodías muy conocidas (Botella, Cervera y Sayas, 2014).

Por otro lado, muchas veces se plantea una innovación educativa y, una vez implantada, se olvida de hacer un seguimiento crítico y evaluador de su funcionamiento y resultados. Esta fase final del proceso innovador es de especial importancia, dado que sin un análisis fundamentado de la comparación entre los objetivos propuestos y los conseguidos, no es posible proponer propuestas que ayuden a mejorar la idea inicial.

Por todo ello, la pregunta de investigación que se pretende responder con este trabajo es cuál ha sido el impacto y los efectos que ha tenido la implantación del Proyecto Flabiol en los centros educativos de la Comunidad Valenciana.

Objetivos

La investigación se compone de dos partes principales. Por un lado, la primera sección está referida a una contextualización teórica en la cual se enmarcan los siguientes objetivos:

- Establecer una diferenciación entre la música culta occidental y la música popular, una división binaria que actualmente con la fuerza de los medios de comunicación de masas no es fácil de discernir
- Describir las características de la música tradicional valenciana como un género propio que debe ser objeto de conocimiento en las aulas de secundaria
- Estudiar la importancia del flabiol como instrumento típico valenciano que es accesible a todos los sectores poblacionales, también para los más jóvenes
- Comparar las ventajas e inconvenientes del uso del flabiol valenciano en relación a la flauta dulce.

Por otro lado, la segunda sección consiste en:

- Realizar una evaluación del Proyecto Flabiol para dar a conocer los resultados que ha obtenido durante estos años de implantación
- Proponer una serie de medidas que pueden ayudar a mejorar la innovación a partir de las conclusiones sacadas en el proceso evaluativo

En definitiva, el trabajo busca analizar desde un punto de vista holístico esta innovación educativa.

1. MARCO CONCEPTUAL

1.1. Aproximaciones conceptuales a la música tradicional valenciana

1.1.1. La música popular, tradicional y folklórica

La música tradicional es una riqueza colectiva que ha sido menospreciada durante largas décadas, dado que estuvo catalogada como musicalmente primitiva y de menos valor que aquella que era propia de la clase más adinerada, aunque

La cultura popular tiende al mimetismo de las formas expresivas de la cultura de las clases elevadas, siempre que estas formas puedan admitir el acomodo dentro de las maneras de sentir y vivir de las clases populares (Jesús-María y Pardo, 2001, p. 160)

A partir de los años 60 fue surgiendo desde la etnomusicología un cambio de perspectiva que puso este género en el foco de atención de muchos investigadores que se dieron cuenta de su importancia. Así, apareció un interés para estudiar los procesos que se manifiestan en el acto de expresión musical y la interacción entre las personas que lo ejecutaban. En estas relaciones entre música y sociedad nacen elementos atractivos que revalorizan el hecho musical en sí mismo. En este sentido, empiezan a surgir voces que propugnan la necesidad de comprender la música y estudiarla como un símbolo de procesos y funciones sociales que se halla dentro de una cultura concreta (Merriam, 1964).

Para poder entender con mayor claridad de qué se está hablando, es necesario esclarecer algunas cuestiones terminológicas que socialmente se confunden. En una época marcada por la cultura de la postmodernidad, las fronteras entre la música culta i la música popular no están estrictamente definidas. Como punto de partida, Reig (2010) entiende la música culta como la música culta occidental, esto es, la asociada a las capas más altas de la sociedad, esencialmente la música europea y, por extensión, la americana y todo su radio de influencia. El resto están consideradas y categorizadas como música popular.

El autor establece la distinción entre ambas a partir de tres elementos principales, tal y como se observa en la *Tabla 1*.

Tabla 1: Diferencias entre la música culta occidental y la música popular

(Reig, 2010, p. 16)

	MÚSICA CULTA OCCIDENTAL	MÚSICA POPULAR
Soporte de transmisión	Escrito, con partitura	Oral, sin partitura
Funcionalidad	Complacer el oído	Acompañamiento del día a día
Participación	Oyente pasivo, distancia entre el intérprete y el público	Oyente activo y participativo. Reducción de la distancia entre intérprete y público

Así pues, soporte de transmisión, funcionalidad y participación son los elementos determinantes para este etnomusicólogo a la hora de encasillar a una música dentro de una categoría u otra.

Dentro de la música popular se incluye la música tradicional, que es aquella asociada a las clases menos favorecidas y que se caracteriza por el hecho que no ha perdido la función que tenía en un origen, como pueden ser las canciones de cuna. En cambio, la música tradicional que sí que se ha desvinculado pero

Figura 1: Taxonomía entre música culta occidental y música popular

(Reig, 2011)

que se continúa interpretando, es la denominada folklórica, como por ejemplo los cantos valencianos relacionados con las tareas agrícolas, como las canciones de trilla. La evolución de la sociedad tradicional a la industrial ha sido determinante en la mecanización de las actividades relacionadas con el campo. Así pues, la extinción de este tipo de trabajos manuales y su automatización mediante máquinas, ha comportado la pérdida de vigencia social de este tipo de género.

De todas formas, en la actualidad dicha taxonomía no parece tan clara y rígida como aparenta, dado que la acción de los medios de comunicación de masas e Internet han puesto todos los estilos musicales al alcance de un clic. Hormigos (2008) subraya la difusión de barreras entre ambos géneros poniendo el foco en el conocimiento que la sociedad tiene de determinadas piezas musicales. Así, afirma que el aria *Nessun dorma* de la ópera *Turandot* de Puccini, que en el ámbito teórico forma parte de la música culta occidental, es mucho más conocida y popular que algunas canciones de trilla o de cuna, que gozan de un desconocimiento absoluto por las personas en cuya cultura y ámbito territorial pertenecen. Este hecho de conocimiento y desconocimiento de las distintas músicas ha sido profundamente debatido por los sociólogos de la música, quienes observan que durante las últimas décadas la incidencia de las Tecnologías de la Información y de la Comunicación (TIC) ha implicado el cuestionamiento de paradigmas teóricos que han estado fuertemente arraigados en la teoría musical durante décadas.

1.1.2. La música tradicional valenciana

1.1.2.1. *Características*

La música tradicional valenciana se incluye dentro del ámbito geográfico del mediterráneo, área que para Reig (2011) está caracterizada por la ausencia de elementos comunes que se fusionan y que tienen una identidad propia. En ese

sentido, el *pathos*² mediterráneo asociado a la música vocal valenciana se caracteriza por los siguientes elementos (Reig, 2011, p.169):

- Emisión natural de la voz, no impostada
- Ausencia de armonía en sentido modal, aunque se puede usar una armonía tonal sobrepuesta
- Proyección de melismas en puntos determinados del canto, como por ejemplo la última sílaba de cada frase musical
- Afinación no temperada
- Inclusión recurrente de alguna nota, atemperada o no, añadida entre las constitutivas del modo
- Desinencia descendente de todas las melodías
- Ámbito bastante estrecho, de como máximo una octava
- Ritmo libre
- Coincidencia de las frases musicales con los versos del texto en canciones sin estribillo

Algunos de estos componentes que se relacionan con la música vocal también tienen relación con el desarrollo y caracterización de la música instrumental valenciana, como por ejemplo el ritmo con falta de sometimiento a la rigidez del compás, las melodías con ámbito reducido y una importancia destacable de la estructura modal de las piezas. Este último punto es importante destacarlo, puesto que supone una diferenciación importante frente a la música culta occidental.

En la música tradicional valenciana encontramos una fuerte presencia de los modos en la construcción de las melodías, lo cual es una característica destacable no sólo de esta zona, sino del arco mediterráneo español, tal y como sigue:

Apenas hay región de España en que tal género de canciones no exista, siendo la zona septentrional donde en mayor cantidad las hallamos. Con seguridad han de tener diversos orígenes, mas no es arriesgado suponer que muchas de ellas han de ser producto de las influencias que sobre la cultura española ejerció la dominación romana. Casi todos los modos musicales griegos, o, mejor, greco-romanos, se hacen presentes en sus melodías, siendo dorio, el frigio y sus

---

² *Pathos* es "la emoción sentida causada por el arte, por la audición musical" (Alcover y Lafuente, 2004, p. 61)

respectivos plagales –hipodórico y hipofrigio-los que en abundancia y extensión más se señala (García Matos, 1959, p. 13)

En este sentido, es subrayable la presencia del modo de *Mi*, que se relaciona más con la música vocal, junto con el modo de *Sol*, que proviene del *tetrardus* con el hexacordo del *Si* becuadro y es más característico de las canciones vinculadas al mundo infantil y, sobre todo, a la música instrumental tocada por la dulzaina.

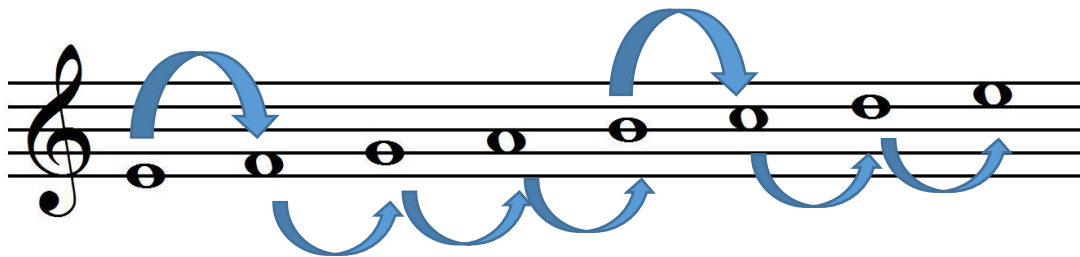

Figura 2: Modo de *Mi*

(Reig, 2011)

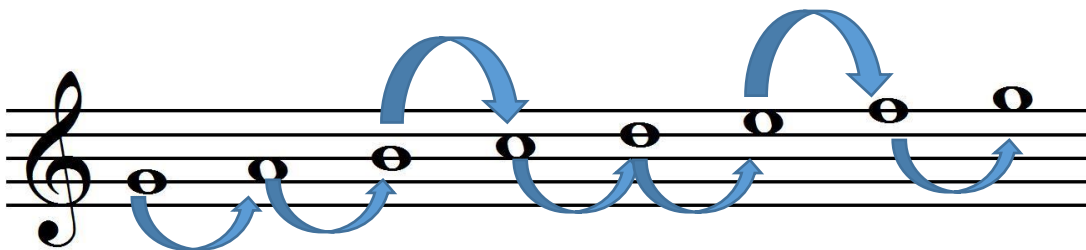

Figura 3: Modo de *Sol*

(Reig, 2011)

1.1.2.2. Instrumentos

Toda música tradicional tiene unos instrumentos propios que le dan personalidad sonora. Su timbre ayuda a reconocer este tipo de género y, en muchas ocasiones, se hace una asociación de ideas muy fuerte entre ambos componentes, no pudiéndose desligar una de los otros. Así pues, cabe señalar cuáles son los instrumentos paradigmáticos de la música tradicional valenciana

que le otorgan personalidad propia, además del propio flabiol, cuya explicación se desarrollará en el siguiente epígrafe.

A) Dulzaina

La dulzaina es, probablemente, el instrumento paradigmático y más conocido de la música tradicional valenciana. Se halla dentro de la familia del viento-madera, específicamente de aquellos de doble lengüeta. Pertenece a lo que comúnmente se denomina oboes populares (Olazábal, 1954), junto a otros instrumentos populares españoles como la gralla catalana. La dulzaina consta de tres partes: cuerpo del instrumento, tudel y caña. Su sonido es potente y timbrado, ya que su espacio de uso frecuente es la calle. Aunque popularmente se asocia con el tabalet, su ámbito ha trascendido y la podemos encontrar en grupos de música alejados del género tradicional como Obrint Pas o Auxili.

Figura 4: Dulzaina
(Bessó, 2010)

B) Tabalet

El tabalet es un instrumento de percusión que se usa para realizar el acompañamiento rítmico de la dulzaina (Tomàs, 2010). Tiene una forma cilíndrica y dos membranas que, golpeadas por las baquetas, producen su sonido indeterminado característico.

Figura 5: Tabalet
(Bessó, 2010)

C) Guitarrón valenciano

El guitarrón valenciano es un instrumento de cuerda que forma parte de la familia de las guitarras. Es de unas dimensiones un poco menores que estas y tiene cinco cuerdas. El guitarrón forma parte del conjunto instrumental de las rondallas y, por lo tanto, no desarrolla nunca una función de solista. Así pues, realiza un papel armónico y se toca generalmente de forma rasgueada (Juste, 2018).

Figura 6: Guitarrón valenciano
(Juste, 2018)

1.1.3. El flabiol valenciano

El flabiol valenciano es un instrumento aerófono de bisel según la clasificación de Hornbostel y Sachs, y de entonación variable³ según Gevaert. Se conoce también por los nombres de *fluviol*, *flaviol*, *fabiol*..., dependiendo de la zona en la que nos hallemos. Según Paco Bessó (1996, p. 11):

Hace falta considerar el adjetivo “valenciano” para designar este instrumento. La fama de las coblas de sardana catalanas, donde interviene un flabiol, ha hecho que generalmente se crea que este es el único flabiol existente y cuando se cita el término todo el mundo hace referencia al de la cobla. Esta situación, de hecho, nos ha llevado a la adjetivación de “valenciano” para no caer en errores y, a la vez, especificarlo.

El uso del flabiol valenciano ha sido característico en los estudiantes de dulzaina, ya que la digitación de los dos instrumentos es la misma. Dado que el timbre del

---

³ Un instrumento de entonación variable es aquel que “dentro de su tesitura sólo puede producir sonidos de ciertas frecuencias, aunque pueden varias éstas ligeramente” (Olazábal, 1954, p.84)

primero es de menor intensidad de sonido que el del segundo, muchas veces se empieza con el flabiol para aprender las distintas posiciones de los dedos.

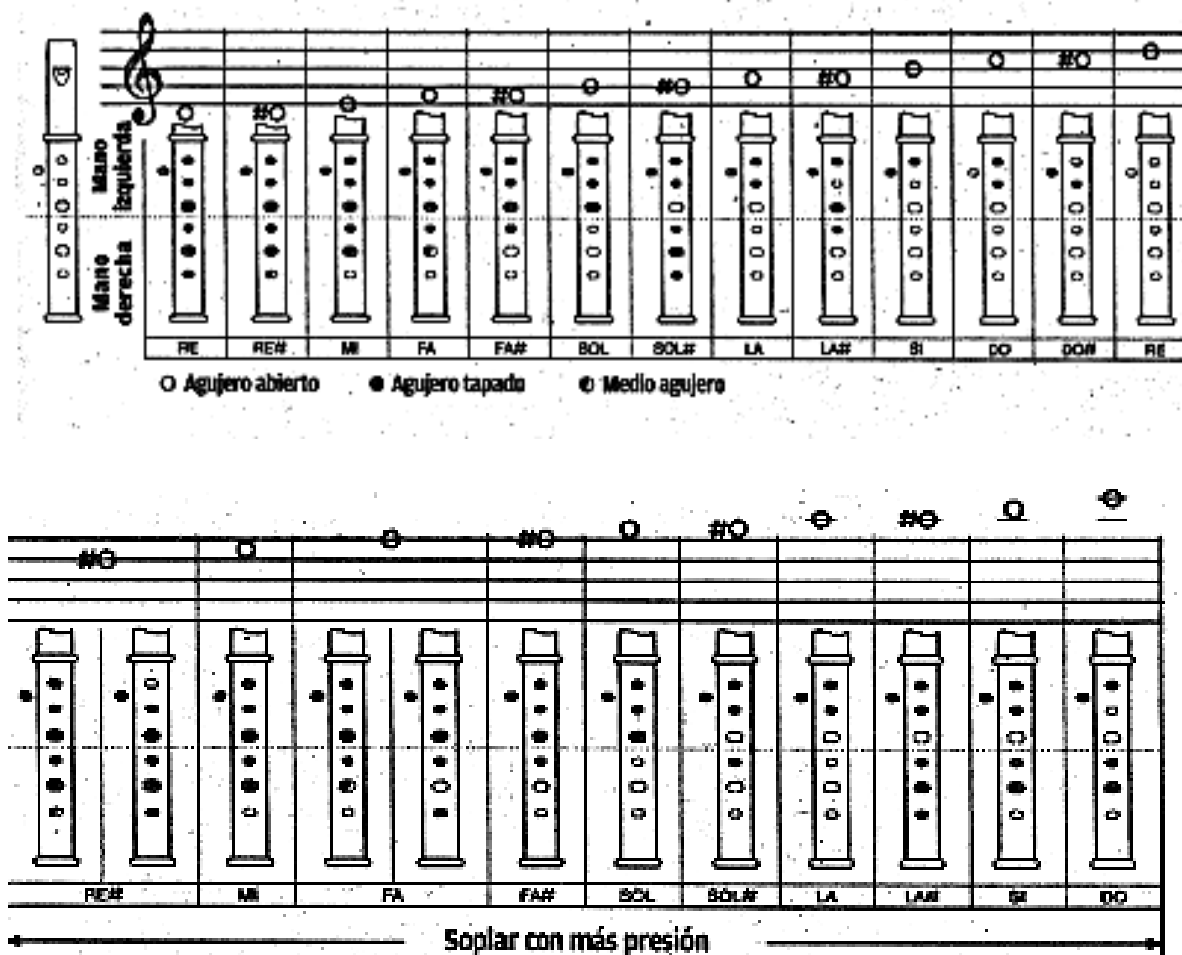

Figura 7: Digitación del flabiol valenciano escolar (Montaner, 2016, p.11)

Paco Bessó ha sido el principal difusor contemporáneo de este instrumento, realizando distintos cambios en la composición de los materiales de construcción para abaratar los costes y hacerlo más accesible a la población. Asimismo, su modelo para las escuelas e institutos facilita la digitación para el alumnado. La principal diferencia entre este modelo del no escolar es que posee un agujero menos, correspondiente al del dedo meñique de la mano derecha. Como consecuencia, se elimina la posición de fácil ejecución del *Re#* o *Mib*, lo cual conlleva que para pasar del *Re* al *Mi* solo hay que levantar el dedo anular.

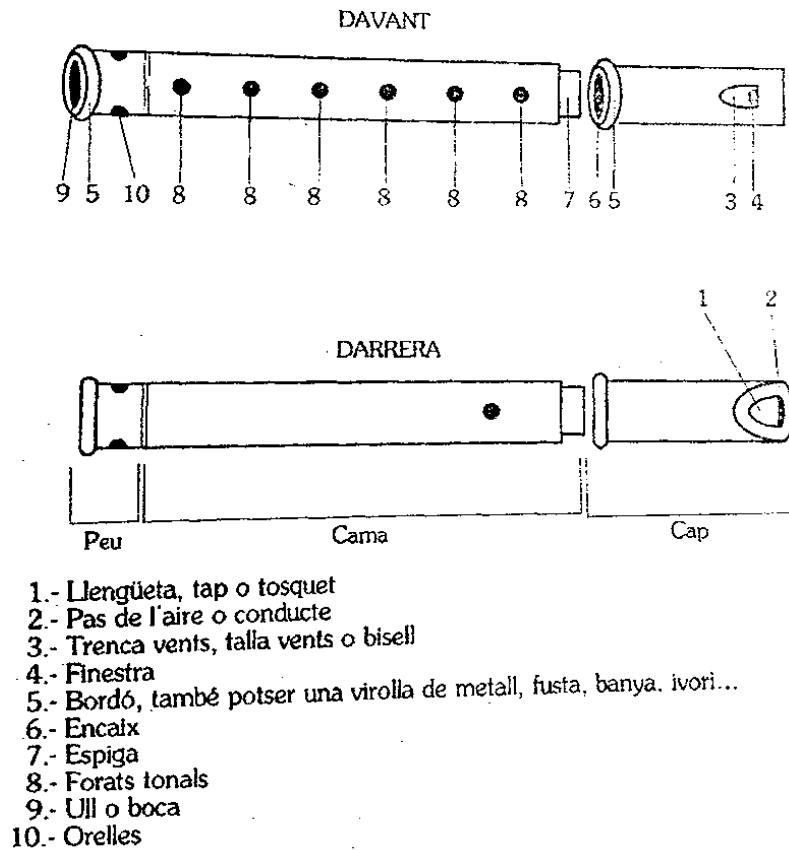

Figura 8: Morfologia del flabiol valenciano

(Bessó, 1996, p.12)

El flabiol escolar està afinado con el diapasón estándar de La_3 440 Hz. Así, su ámbito va del Re_4 al La_5 , y en las partituras se escribe una octava por debajo de su sonido real (Bessó, 2010). Tal y como se observa en la Figura 7, la escala que realiza el flabiol es $Re-Mi-Fa\#-Sol-La-Si-Do-Re'-Mi'-Fa\#-Sol'-La'$. Este hecho facilita la ejecución de canciones escritas en la tonalidad de *Sol Mayor*.

Figura 9: Flabioles valencianos

(Bessó, 2010)

1.1.3.1. Diferencias respecto a la flauta dulce

La flauta dulce es el instrumento que más comúnmente relacionamos con las clases de música en la educación secundaria. Su popularidad en las aulas se expandió a partir de 1970 con la aprobación de la Ley General de Educación, puesto que anteriormente la asignatura de música tenía un papel secundario y testimonial en las instituciones educativas (Ortega, 2014). Con la LOGSE (Ley Orgánica General del Sistema Educativo), la LOE (Ley Orgánica de Educación) y la LOMCE (Ley Orgánica de Mejora de la Calidad Educativa), que son las que han estado más años en vigor, la enseñanza instrumental se refuerza en las aulas, pero en ningún momento se menciona explícitamente la flauta dulce. Así pues, el profesorado tiene la facultad de elegir con qué instrumentos desarrollar las competencias expuestas legalmente (Gustems, 2003).

Según Teresa Ortega (2014), aunque sean instrumentos que pueden tener características parecidas, entre ambos podemos encontrar diferencias sustanciales que ayudan a argumentar el motivo para elegir uno u otro para trabajar en el aula.

Tabla 2: Diferencias entre el flabiol valenciano y la flauta dulce

(Ortega, 2014, p.34)

	FLAUTA DULCE	FLABIOL VALENCIANO
NOTAS GRAVES	Ofrece <u>dificultades</u> para la ejecución de estas notas	La presencia de dos orejas armónicas <u>facilitan</u> la ejecución de estas notas
UBICACIÓN DE LA TÓNICA	La ubicación de la tónica natural (<i>Do</i>) con todos los agujeros tapados es un <u>inconveniente</u> para tocar canciones cuya melodía se desarrolla alrededor de esta	La ubicación de la tónica natural (<i>Sol</i>) en una posición intermedia es un <u>aliciente</u> para tocar aquellas canciones cuya melodía se desarrolla alrededor de esta
ARMADURA	Su escala natural es la de <i>Do Mayor</i> , por lo que en muchas ocasiones la armadura estará <u>vacía</u>	Su escala natural es la de <i>Sol Mayor</i> , por lo que normalmente en la armadura de las canciones habrá, como mínimo, un <u>sostenido</u>
INTERPRETACIÓN EN GRUPO	Dado que hay diferentes fabricantes de flautas dulces (muchas de ellas de calidad deficiente), la afinación de las mismas puede ser <u>diferente</u> y dificultar la interpretación en grupo	De momento sólo existe un modelo de flabiol valenciano de plástico inyectado, por lo que la afinación cuando se toque en grupo será la <u>misma</u>
MÚSICA POPULAR	<u>No está pensada</u> para la interpretación de música con las características de la música tradicional valenciana, aunque se pueden realizar arreglos fácilmente	Está <u>ligado íntimamente</u> con la música popular valenciana, aunque no se excluyen otros géneros musicales. Su correspondencia con la digitación de la dulzaina posibilita el poder interpretar cualquier música compuesta para esta
REPERCUSIÓN SOCIAL	<u>No ha tenido mucha repercusión</u> más allá de las clases de música en las escuelas e institutos. Se ve como una herramienta educativa	Dado que está arraigada a la música popular valenciana, se puede encontrar <u>utilidad</u> fuera de la institución educativa: por ejemplo, puede actuar como vehículo para tocar la dulzaina en el futuro
IDENTIDAD	El hecho de ser un instrumento conocido internacionalmente es <u>difícil</u> que pueda crear una identidad alrededor de su práctica	Fomenta la recuperación de la música tradicional valenciana y puede ayudar a <u>crear un signo de identidad colectiva</u> mediante la cultura valenciana

1.2. La música tradicional valenciana en el currículum

Las actividades y proyectos desarrollados en el aula de secundaria deben tener necesariamente un encaje legal dentro del currículum establecido. En el ámbito de la Comunidad Valenciana, la norma que regula este campo es el DECRETO 87/2015, de 5 de junio, del Consell, por el que establece el currículum y desarrolla la ordenación general de la Educación Secundaria Obligatoria y del Bachillerato en la Comunitat Valenciana. En este, se explicitan, para cada nivel, los contenidos a impartir, los criterios de evaluación generales a tener en cuenta y las competencias clave que se desarrollan.

Teniendo en cuenta estos elementos, cabe exponer todas aquellas menciones referidas a la música tradicional valenciana a lo largo del texto y ver qué incidencia tienen en la idea inicial del legislador.

Tabla 3: Menciones a la música tradicional valenciana en el currículum

(DL 87/2015, de 5 de junio)

1 ESO		
<i>Bloque 1: Interpretación y Creación</i>		
Ampliación del repertorio de canciones y piezas vocales, a través de la imitación y de la lectura de partituras, de músicas del mundo, de estilo antiguo y de música popular moderna, dedicando especial atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u> .	Ampliación del repertorio de piezas instrumentales, interpretando a través de la imitación y la lectura de partituras, de músicas del mundo y de música popular moderna, dedicando especial atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	Interpretación de danzas y coreografías de distintas culturas y estilos, danzas del mundo, en estilo antiguo, de música popular moderna, focalizándose en el patrimonio y el repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>
<i>Bloque 3: Contextos musicales y culturales</i>		
Conocimiento y descripción del <u>repertorio tradicional español y de la Comunidad Valenciana</u> , en relación a las funciones sociales de la música, referidos a los estilos trabajados	Interés y respeto por la conservación y transmisión del patrimonio musical en general y del patrimonio español y <u>de la Comunidad Valenciana</u> en particular	
2 ESO		
<i>Bloque 1: Interpretación y Creación</i>		
Ampliación del repertorio de canciones y piezas vocales de estilos renacentista, barroco y clásico, de músicas del mundo, de música popular moderna y de Jazz, dedicando especial	Ampliación del repertorio con la interpretación de piezas instrumentales, de estilo renacentista, barroco y clásico, de músicas del mundo, de música popular	Interpretación de danzas y coreografías de estilos renacentista, barroco y clásico, de danzas del mundo, de música popular moderna y de Jazz,

atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	moderna y de Jazz, focalizándose en el patrimonio y el repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	dedicando especial atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>
<i>Bloque 3: Contextos musicales y culturales</i>		
Conocimiento y descripción del repertorio <u>tradicional español y de la Comunidad Valenciana</u> , en relación a las funciones sociales de la música, así como sus instrumentos más característicos, referidos a las épocas trabajadas	Valoración del patrimonio musical en general y del patrimonio español y <u>de la Comunidad Valenciana</u> en particular	
3 ESO		
<i>Bloque 1: Interpretación y Creación</i>		
Ampliación del repertorio de canciones y piezas vocales de estilos romántico, contemporáneo y medieval, de músicas del mundo, de música popular moderna y de Jazz, dedicando especial atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	Ampliación del repertorio con la interpretación de piezas instrumentales, de estilo romántico, contemporáneo y medieval, de músicas del mundo, de música popular moderna, dedicando atención al patrimonio y al repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	Interpretación de danzas y coreografías de estilos romántico, contemporáneo y medieval, de danzas del mundo, de música popular moderna, focalizándose en el patrimonio y el repertorio tradicional español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>
<i>Bloque 3: Contextos musicales y culturales</i>		
Elaboración de propuestas para la conservación y transmisión del patrimonio español y <u>de la Comunidad Valenciana</u>	Valoración del patrimonio musical en general y del patrimonio español y <u>de la Comunidad Valenciana</u> en particular	
4 ESO		
<i>Bloque 3: Contextos musicales y culturales</i>		
Valoración por del patrimonio musical en general y del patrimonio español y <u>de la Comunidad Valenciana</u> en particular. Elaboración de propuestas para su conservación y transmisión		

En la *Tabla 3* se observa que sólo aparecen menciones en los bloques de interpretación y creación, y de contextos musicales y culturales, excluyéndose los de escucha y de música y tecnologías. Asimismo, parece que se explicitan las menciones al repertorio tradicional valenciano como una especie de coletilla a un contenido esencial que tiene más importancia y sobre el cual se debe incidir más. A su vez, son contenidos muy abiertos y, en algunos casos, difusos, véase “Valoración del patrimonio musical en general y del patrimonio español y de la Comunidad Valenciana en particular”.

1.3. Estado de la cuestión

Las investigaciones científicas y académicas sobre el flabiol valenciano no se caracterizan por su profusión, sino por todo lo contrario. Como ya se ha dicho anteriormente, es a partir de los años 60 del siglo pasado cuando los estudios etnomusicológicos empiezan a tratar el tema de la música tradicional propia del territorio español. Poco a poco, este género comienza a ser estudiado y es en los años 80 cuando la propia de la Comunidad Valenciana comienza a ser objeto de análisis. Así, cabe recordar la importancia de la creación de la *Fonoteca de Materials*, un fondo discográfico de piezas musicales tradicionales interpretadas directamente por sus usuarios naturales, sin manipulación ni intervención para añadir o reelaborar elementos sobre las interpretaciones originales, editado por la Consejería de Cultura de la Generalitat Valenciana (Reig, 2010). Esta recopilación, en la cual está presente tanto la dulzaina como el flabiol, ha ayudado a que la tradición musical valenciana no haya caído en el olvido y, por lo tanto, se hayan perdido para siempre, dado que la transmisión oral es su fuente de supervivencia y ha ido en claro decrecimiento.

Por otro lado, la figura contemporánea más importante relacionada con el flabiol valenciano es Paco Bessó, constructor de instrumentos tradicionales que ha modernizado su proceso de producción, ha fabricado nuevos modelos y se ha encargado de explicar su historia y función social, sobre todo como medio para que la música tradicional esté presente en la sociedad (Bessó, 1996).

La introducción del flabiol en las aulas de música conllevó la necesidad de realizar recopilaciones de piezas adecuadas al nivel del alumnado, tal y como lo hizo Josep Pons (2013), que incluye en su *Quadern de música Flabiol* partituras de canciones populares valencianas, tradicionales catalanas y vascas y algunas de *blues* y *swing*, y también David Reig (2012), con su proyecto *Canta, toca i balla*, realizó varios arreglos de canciones tradicionales, populares y de autor valencianas adaptadas para ser interpretadas con el flabiol valenciano. Asimismo, el propio Bessó (2010) en su página web tiene un recopilatorio de diferentes canciones para flabiol para facilitar los materiales a todas aquellas personas que así lo deseen.

Más allá de estas iniciativas, todavía se echa en falta la existencia de recursos pedagógicos y partituras para trabajar en clase y, sobre todo, la adquisición de conciencia por parte del profesorado para que considere que el flabiol puede tener espacio en la asignatura de música. Por lo tanto, la situación actual en la Comunidad Valenciana todavía se encuentra en una fase muy inicial: el camino por recorrer es largo.

1.3.1. “El flabiol a l’escola”, experiencia en Cataluña

Una de las características básicas de las innovaciones educativas debería ser compartir con otros docentes y centros las ideas y programas implantados en las clases. La transmisión del conocimiento y de las maneras de impartir docencia, aquellos métodos que se introducen y las reacciones del alumnado, han de ser conocidos por los distintos sectores educativos, quienes pueden ayudar a mejorar estos proyectos con nuevas ideas y aportaciones positivas. Asimismo, se pueden adaptar estas formas de funcionar y de actuar en realidades sociales y contextuales distintas, cosa que hará traspasar la escala local en la que la innovación ha surgido.

En este sentido, cabe destacar la puesta en funcionamiento del proyecto “El flabiol a l’escola” en el curso 2009-2010 en cinco centros de la comarca del Vallès Occidental (Cataluña), mediante el cual se introdujo la práctica y enseñanza del flabiol y del tamboril en las aulas de música. Entre los objetivos más destacados que se persiguen se hallan los siguientes (Colls, 2011):

- Conocer el flabiol y el tamboril desde la práctica instrumental dentro del aula
- Integrar ambos instrumentos en el abanico de instrumentos escolares
- Conocer y vivir la realidad que los rodea: danzas variadas, bailes con cabezudos, dragones...
- Crear las condiciones para que el trabajo musical traspase las paredes del aula y se imbrique socialmente
- Aprender la música mediante una experiencia vivencial

Asimismo, se fomentó la creación de un flabiol de plástico para adaptarse a la afinación de los instrumentos escolares (*La* 440Hz) y poder acompañarlo con instrumental Orff, tal y como también hizo Paco Bessó con el flabiol valenciano.

Así pues, se puede observar las similitudes en la idea inicial entre ambos proyectos, en cuyo trasfondo está la importancia de que el trabajo realizado esté inmerso en la sociedad actual y el contexto cultural en el que se realiza (Montero, 2006). En este caso tampoco aparece una fase de evaluación cualitativa del impacto que ha tenido dicha innovación en el campo de la enseñanza de la música en las aulas.

2. MARCO METODOLÓGICO

Las políticas educativas no son realidades dadas ni surgidas al margen de los poderes, intereses y propósitos que social y políticamente las generan, por lo general con conflictos y tensiones (Escudero, 2010, p.14)

2.1. Tipo de innovación

Proyecto Flabiol es un tipo de innovación metodológica que busca introducir la práctica de este instrumento tradicional en las aulas de primaria y secundaria, reemplazando el uso que sistemáticamente se ha realizado de la flauta dulce a lo largo del tiempo.

Zoltán Kodály observaba que hay un aprendizaje más significativo si aquello que se enseña en clase de música tiene una vinculación con el entorno del alumnado. Asimismo, “las experiencias musicales pueden extenderse más allá de las aulas, estableciendo vínculos significativos con el entramado social que rodea a los institutos” (Giráldez, 2010, p. 7), lo cual implica que pueden ser mucho más enriquecedoras para el alumnado y que surja una mayor motivación. En este sentido, Proyecto Flabiol es un ejemplo de las potenciales interrelaciones de la institución educativa con la sociedad dado que, si bien es cierto que este instrumento no ocupa un lugar muy significativo dentro del ámbito musical valenciano, su digitación igual a la dulzaina es un medio importante para que el alumnado hipotéticamente se aficione a tocar el instrumento paradigmático de la música popular de la Comunidad Valenciana.

Por otra parte, el flabiol es un instrumento que cumple a la perfección dos de las bases de las metodologías de Kodály y de Orff: respecto al primero, se tocan canciones populares que se vinculan con la lengua materna musical de las personas y, en cuanto al segundo, se usa instrumentos musicales para que la formación musical sea realmente completa (Bessó, 2013; Ortega, 2014). Así pues, es un proyecto de innovación que entronca a la perfección con algunas de las metodologías musicales que surgieron a lo largo del siglo XX y que trata, a través del método, mejorar las competencias musicales que se explicita en el currículum.

2.1.1. Innovación metodológica

La innovación metodológica es uno de los caminos emprendidos durante los últimos años en el sector de la educación para actualizar el modo de compartir el conocimiento con el alumnado. En este sentido, se buscan nuevas maneras para transmitir los saberes, tratando que estén más conectados con una sociedad que se caracteriza por la pluralidad y complejidad (Escudero, 2010).

El uso de las Tecnologías de la Información y la Comunicación (TIC) en el aula no implica por sí mismo el desarrollo de una innovación metodológica: para que esta exista debe haber una modificación o, en su caso, un surgimiento de un modo nuevo de hacer, de impartir la clase, fruto de la aparición o la adquisición de unas nuevas herramientas o prácticas educativas (Martín y Castro, 2014).

Para comprender los cambios metodológicos emprendidos hay que tener en cuenta la situación inicial, el contexto en el cual se produce la innovación, el motivo por los cuales surge y los objetivos previos planteados a su implantación. Estos elementos ayudan a enmarcar los cambios producidos y a un mejor entendimiento del proceso que se desarrolla.

De todas formas, toda innovación debe incorporar una fase que en muchas ocasiones se deja en un segundo plano: la evaluación. Esta etapa tiene como objetivo

conocer y diagnosticar el desarrollo y los resultados de los cambios, conducir sus procesos y valorar resultados, mejorar la organización y el funcionamiento de los centros (Escudero, 2010, p. 12)

Así pues, obtener resultados objetivos del proceso de evaluación es un camino recomendable para saber qué objetivos iniciales tenía el proyecto y cuáles se han cumplidos tras un período de tiempo concreto. Al mismo tiempo, es posible saber cuál es el impacto generado de la innovación educativa implantada. Por otro lado, se comprende qué no ha funcionado y cuáles han sido las deficiencias que han surgido, cosa que permite introducir cambios de cara al futuro para que la innovación metodológica funcione mejor.

2.2. Instrumento de recogida de datos y muestra

2.2.1. Entrevista semiestructurada

La principal técnica de recogida de datos es la entrevista semiestructurada, una de las modalidades más recurrentes en investigación social cualitativa. En este caso, es la más adecuada atendiendo a criterios de complejidad, profundidad del tema a abordar y también de proximidad. Así, parece especialmente importante equilibrar la especificidad del objeto a tratar con la profundidad del mismo junto con las diversas perspectivas existentes respecto al enfoque de la docencia que tenga la persona entrevistada.

Asimismo, se ofrece en todo momento utilizar como lengua vehicular el valenciano o el castellano de manera indistinta, tanto en el desarrollo de la entrevista como también en las interacciones más informales para poner día y hora al encuentro. (Vallés, 2014).

Por otro lado, se resuelven todas las dudas relativas a cuestiones formales de la investigación con un registro informal, facilitando el establecimiento de una relación distendida con la persona a entrevistar sin comprometer los propósitos de la investigación ni condicionar el desarrollo último de la entrevista (Leech, 2002).

Una vez culminada la fase de captación, se realiza una serie de entrevistas fruto de un proceso de muestreo que, en tanto que flexible y atendiendo a cuestiones de medios y de fechas, prioriza la accesibilidad por encima de la información y la capacidad de precisión de las personas a entrevistar (Vallés, 2014).

Para su realización, se usa un lenguaje horizontal por encima del trasfondo teórico, la adecuada gestión de los silencios, las aclaraciones, las transiciones y la animación desde la escucha activa para poder esclarecer todo aquello que no quede claro. Todo ello con una actitud por parte del entrevistador receptiva y ligeramente pasiva que favorezca la obtención de datos no forzados (Leech, 2002; Vallés, 2014).

Finalmente, las entrevistas son transcritas para un posterior análisis que ayude a dilucidar cuáles han sido los resultados y efectos que ha tenido el Proyecto Flabiol desde su implantación en las aulas de primaria y de secundaria en la Comunidad Valenciana.

En total, se han planteado un total seis entrevistas, algunas de ellas a personas que han estado involucradas en el nacimiento del Proyecto Flabiol y otras a docentes que han introducido este instrumento en sus clases de música.

- Paco Bessó, constructor e inventor del flabiol valenciano escolar, así como también impulsor del proyecto
- Paco de Domingo Muñoz, organizador por parte de la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabaleters (FVDiT) del curso de 2017 en los CEFIRE
- Susana Díaz Tejedor, miembro de la Comisión Pedagógica de la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabaleters (FVDiT)
- David Reig Delhom, profesor de música del Instituto de Educación Secundaria Sanchis Guarner de Silla e impulsor del proyecto
- Teresa Ortega Ferrer, maestra de música en el CEIP Víctor Oroval (Carcaixent) y autora del trabajo “Introducció del Flabiol a l’escola com alternativa de la flauta dolça”
- Marià Trescolí Arnandis, maestro de música en el CEIP Blasco Ibáñez (Alginet)

La muestra se ajusta al criterio de representatividad porque es un reflejo de la población involucrada en el ámbito de estudio. Los docentes entrevistados llevan trabajando con el flabiol desde ya hace años y han podido observar la evolución del trabajo dentro de sus aulas y los frutos de dicho proceso innovador y, por otro lado, las personas involucradas al inicio del proyecto son las adecuadas porque han visto cómo nacía la idea y cómo se ha desarrollado.

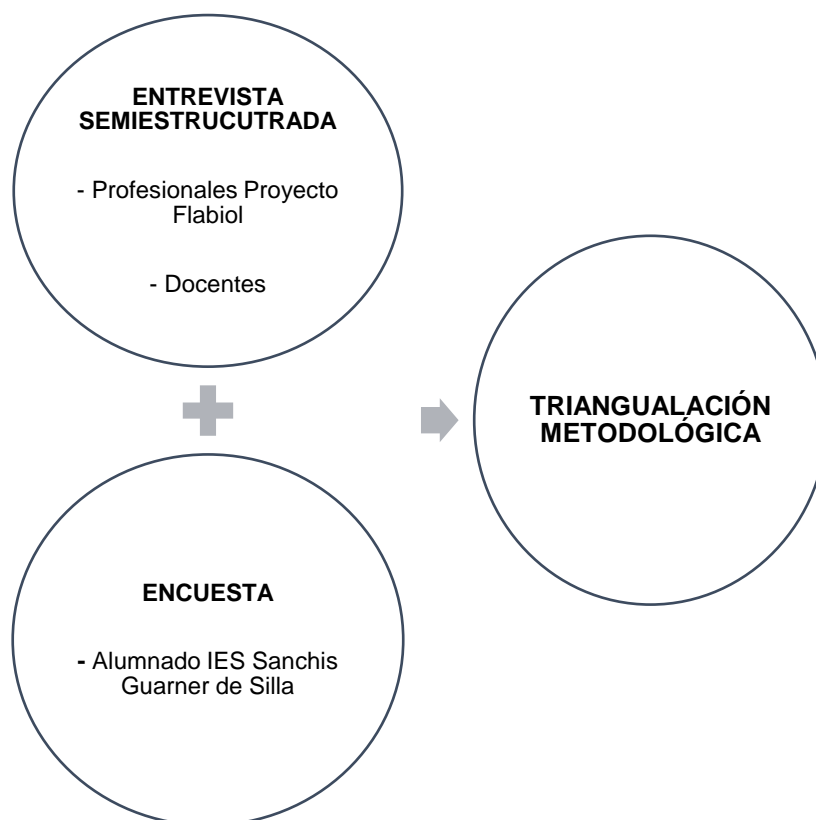
2.2.2. Encuesta

Por otro lado, se utiliza la encuesta como instrumento de recogida de datos cuantitativos. En esta ocasión, la información se requiere al alumnado para poder

medir, entre otros, el grado de satisfacción de trabajar con el flabiol valenciano en clase así como también tratar de otros aspectos considerados relevantes para el fin del estudio. Esta encuesta tendrá como universo el alumnado de música del profesor David Reig Delhom del IES Sanchis Guarner de Silla⁴.

En este sentido, parece una técnica de investigación adecuada dado que requiere por parte de los encuestados una información concreta y específica, más acorde a su edad y a su capacidad crítica y reflexiva.

A partir del tratamiento con los datos resultantes se producirá una triangulación metodológica que interrelacionará la metodología cuantitativa y la cualitativa, cosa que enriquecerá el análisis evaluativo final.

Figura 10: Instrumentos de recogida de datos

Elaboración propia

---

⁴ La representatividad de los resultados está circunscrita solamente a este centro educativo. Los medios disponibles han impedido que se haya podido realizar en otras instituciones educativas.

2.3. Proceso de la innovación

El Proyecto Flabiol, tal y como se ha dicho anteriormente, fue presentado el 28 de abril de 2016 al público. De todas formas, ya desde antes se había introducido el flabiol en las aulas de música. El primer centro en hacerlo del cual se tiene constancia es el CEIP Ausiàs March de Llutxent a principio de los años 90 del siglo pasado.

Actualmente, de lo que se trata es de una planificación desde el punto de vista técnico para que este hecho sea una realidad en todo el territorio. Así, desde el CEFIRE de Alicante se empezó a dar cursos de flabiol al profesorado de música para que se pudieran adherir al proyecto y hacerlo una realidad transversal.

Desde el ámbito político también se ha pedido que se solidifique esta iniciativa. El Partido Popular solicitó en mayo de 2018 que el flabiol valenciano sustituyera a la flauta alemana en el currículum escolar en las aulas de Primaria y Secundaria dada la similitud de ambos instrumentos (Europa Press, 2018).

Finalmente, los materiales necesarios para que esta innovación docente metodológica sea una realidad son recursos ofrecidos por los diferentes CEFIRE al profesorado de música. El flabiol valenciano va, en este caso, a cargo de las familias.

3. PROYECTO FLABIOL

3.1. Orígenes

Los inicios de un proyecto de innovación educativa son largos y complejos. Desde el surgimiento de la idea hasta su puesta en marcha pueden pasar meses o años, durante los cuales hay que planificar bien cuáles son los objetivos previstos, los medios al alcance para que estos puedan conseguirse, delimitar el ámbito de aplicación y tener claro, antes de todo eso, qué problemática se detecta inicialmente para querer introducir los cambios metodológicos y qué impactos posteriores se pretenden que sean una realidad.

Este laborioso proceso, que muchas veces pasa desapercibido por amplios sectores educativos requiere de dos elementos esenciales: en primer lugar, la existencia de una idea muy clara de lo que se quiere llevar a cabo, una perseverancia importante por parte de los y las impulsores y una planificación detallada de los pasos y métodos a seguir; y, en segundo lugar, la recepción favorable, positiva y facilitadora por parte de las instituciones educativas en las cuales se quiere desarrollar, dado que muchas veces la falta de impulso de estas puede obstaculizar cualquier cambio metodológico que se quiera implantar.

Teniendo en cuenta estos componentes, hay que contextualizar cuáles fueron los orígenes lejanos del Proyecto Flabiol.

A principios de los años 90 el desconocimiento del instrumento era absoluto. El trabajo de difusión mediante el boca a boca realizado por Paco Bessó fue, en ese sentido, muy importante, dado que era el principal canal de comunicación existente en la época. Sus encuentros con responsables de Consejería para promover el proyecto y darle un impulso a través de las instituciones político-educativas no dieron fruto, dado que se veía como problema que fuera quien lo fomentara y a la vez su único constructor. De todas formas, el principal inconveniente para su puesta en marcha y la razón que objetaban muchos maestros y profesores para no trabajar con este instrumento era el precio que tenía. En esos años todavía no existía el de plástico inyectado, que abarató mucho los costes de producción e hizo mucho más accesible el flabiol a las familias.

Tras la superación de la primera dificultad del precio, surgió el problema de la inexistencia de materiales y partituras para trabajar en clase. Este hecho se solucionó con el transcurso del tiempo, como ya se ha comentado, con las recopilaciones de David Reig y Josep Pons, así como también con la difusión que hizo de partituras que están disponibles gratuitamente en su página web. Con este trabajo poco visible y apreciado, sin apoyo institucional, se consiguió que hasta 2013 aproximadamente 20 centros educativos de primaria y secundaria trabajaran con el flabiol valenciano.

El 2014 marca un punto de inflexión importante en el devenir del proyecto, dado que el 14 de junio se celebra el “I encuentro de Maestros por el Flabiol Valenciano” en la casa de cultura de Alfàs del Pi. El orden del día fue el siguiente:

- Presentación de cada maestro: nombre, centro en el que trabajaba, años que llevaba impartiendo el flabiol y exposición de su experiencia con los alumnos
- Ventajas del uso del flabiol
- Inconvenientes presentes, tanto administrativos como pedagógicos, en su uso
- ¿Qué se puede mejorar del instrumento para facilitar el aprendizaje del alumnado?
- Intercambio de materiales entre maestros, posibilidad de crear un equipo de trabajo para continuar elaborando materiales y la posibilidad de publicación, vía internet (gratuito o de pago) o en papel
- Posibilidad de organizar un encuentro de escuelas que trabajaran con el flabiol en abril-mayo de 2015
- Propuestas de los maestros que ya trabajan con el instrumentos
- Preguntas y dudas de los maestros que todavía no lo usan y están interesados en hacerlo

A raíz de este encuentro, al cual se invitó a Manuel Avi, responsable del Departamento de Música del CEFIRE de Alicante, que finalmente no pudo asistir, empezó el trabajo que iba a dar un nuevo impulso al proyecto.

3.2. Desarrollo

Para poder comprender el desarrollo del proyecto, es necesario tener claro la situación/problemática previa, los objetivos previstos inicialmente, los medios existentes, el ámbito de aplicación y los impactos esperados, tal y como se observa en la *Tabla 4*.

Tabla 4: Planteamiento del Proyecto Flabiol

Elaboración propia

SITUACIÓN/PROBLEMÁTICA PREVIA	<p>Poca presencia de la música tradicional valenciana en las clases de música de las escuelas e institutos</p> <p>Desconocimiento generalizado de la mera existencia del flabiol valenciano</p>
OBJETIVOS	<p>Transmitir a las nuevas generaciones la cultura, lengua y tradiciones valencianas a través de la música popular</p> <p>Tocar un instrumento propiamente valenciano, el “hermano pequeño” de la dulzaina</p>
MEDIOS	<p>Cursos/Talleres realizados en los CEFIRE</p> <p>Estrategia de comunicación y difusión a través de la Consejería de Educación</p>
ÁMBITO DE APLICACIÓN	<p>Escuelas de primaria e institutos de secundaria de la Comunidad Valenciana</p>
IMPACTOS	<p>Concienciación sobre la importancia de conocer y preservar la cultura musical valenciana, no como pieza de museo, sino como una cultura viva y vivida</p>

La situación existente en las aulas de música y el “I encuentro de Maestros por el Flabiol Valenciano” concurren en el tiempo con Manuel Avi, que ayudó decisivamente a impulsar administrativamente los cursos de formación en los CEFIRE con el objetivo de dar a conocer las posibilidades y ventajas del uso de este instrumento en la enseñanza musical de primaria y secundaria. Durante el año 2015 se impartieron finalmente en Alicante, Benidorm, Valencia y Xàtiva, si bien es cierto que estaban programados otros que no acabaron de cuajar. La recepción por parte del profesorado fue muy positiva. Tras esta primera experiencia, el día 28 de abril de 2016 se realizó la presentación oficial de Proyecto Flabiol” en Valencia, donde acudió el alumnado de la escuela de Josep Pons de Beniarrés y del IES Sanchis Garner de Silla de David Reig.

Figura 11: Presentación Proyecto Flabiol en Valencia

En dicha presentación participaron, además, buena parte de los representantes de la música tradicional valenciana, que dieron también la bienvenida a la iniciativa, como por ejemplo: Manolo Miralles y Vicent Torrent del grupo Altall, Femín Pardo, Paco de Domingo, Toni de la Aunció, Teresa Segarra, Miquel Gironés...

En 2017 la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabaleters se involucró en el proyecto. Desde la Comisión Pedagógica se pusieron en contacto con el jefe del CEFIRE a nivel autonómico y se le planteó el curso, cuya recepción fue muy positiva. Finalmente, se organizó uno en cada provincia –Castellón, Valencia y Alicante- durante los mismos días. Asimismo, la respuesta por parte del profesorado fue igualmente un éxito. En un principio se ofertaron un de 15 a 20

plazas por provincia, pero concretamente en Alicante se tuvieron que ampliar porque hubo más solicitudes que plazas ofertadas.

El taller constaba de cinco días, de lunes a viernes, de 9:00 a 14:00, simultáneamente en cada una de las tres ciudades. Así, los doce profesores que impartían el curso si el lunes estaban en Alicante, se desplazaban el martes a Valencia y el miércoles iban a Castellón. De esta forma fue posible la simultaneidad.

Los objetivos planteados en “La música tradicional i popular i els instruments valencians. El flabiol valencià a l’escola” fueron los siguientes:

1. Incluir el flabiol valenciano al programa curricular de música en la educación primaria y secundaria
2. Continuar con la promoción/formación del profesorado a través de los diferentes CEFIRE
3. Dotarle de difusión mediática
4. Facilitar la posibilidad de adaptar todos los cancioneros editados, tanto por la Generalitat Valenciana, como por otras instituciones públicas (Diputaciones, Ayuntamientos...), para su uso en las escuelas de primaria o de secundaria, según la dificultad
5. Promover y visibilizar el apoyo institucional a la página web de la Consejería de Educación
6. Editar una guía en *pdf*. Para los maestros para facilitar el uso del flabiol en el aula de música usando como base el trabajo realizado por Teresa Ortega (opcional)
7. Aprovechar el material realizado y de libre disposición, editándolo tanto con partituras como en formato sonoro para poder trabajarlo en el aula.
8. Realizar un encuentro por el flabiol en la escuela con los centros que están participando en el curso 2016-2017
9. Realizar distintas conferencias y mesas redondas para tratar la importancia del patrimonio cultural y la música tradicional valenciana y la presencia de ambas aplicadas al sistema educativo actual
10. Desarrollar procesos creativos y de innovación pedagógica aplicados en el ámbito del aprendizaje musical en primaria y secundaria

Estos objetivos iniciales se plasmaron en una diversificación de talleres, conferencias y charlas que pusieron a disposición de las personas que se apuntaron una gran variedad de material y contenido pedagógico. Cabe señalar que si bien es cierto que el flabiol valenciano era uno de los objetos centrales, también se habló de danzas y de la música tradicional valenciana en su conjunto y desde distintas perspectivas. Así pues, se organizaron actividades con el siguiente contenido:

A) CONFERENCIAS

- Patrimonio cultural y música tradicional valenciana
- Instrumentos valencianos. Muestra. Flabiol, dulzaina y tabal, guitarrón, instrumentos de caña...
- Psicología y música. Dos disciplinas armonizadas
- Repertorios propios de la dulzaina

B) TALLERES

- Formación TICS. Informática musical
- Creación de plataforma online. Herramientas de difusión.
- Taller de bailes y danzas
- Materiales didácticos: libros, cancioneros, Fonoteca de Materials...
- Evaluación sobre la práctica docente
- El flabiol valenciano
- Canciones tradicionales valencianas

Para el próximo 2020, desde la Comisión Pedagógica de la Federació, una de cuyas personas más activas es Susana Díaz Tejedor, se está trabajando para reimpulsar este tipo de formación a través de los distintos CEFIRE. El formato será parecido al realizado en 2017 pero con ligeras modificaciones, sobre todo, en el sentido de que el llamado al profesorado no sea sólo a los de música, sino también involucrar, entre otros, a los de Educación Física, a través, por ejemplo, de los talleres de danzas.

3.3. Evaluación

Los cambios introducidos en cualquier clase fruto de una innovación educativa precisan de tiempo para que produzcan transformaciones. En este sentido, es importante señalar que los resultados de trabajar con el flabiol valenciano en las aulas de música tenderán a observarse y a medirse con más intensidad y clarividencia con el paso de los años, pero el camino emprendido y la determinación existente por parte de sus impulsores han hecho que ya podamos realizar un primer ejercicio evaluativo tanto cuantitativo como cualitativo de lo que ha supuesto Proyecto Flabiol.

En primer lugar, en cuanto al número de escuelas y de institutos que trabajan con el flabiol, se puede observar un salto importante a partir de los cursos realizados en los CEFIRE:

Si en 20 anys jo havia aconseguit que 20 escoles entraren a treballar amb el flabiol valencià, en només dos anys es va doblar eixe número, gràcies al treball realitzat per Manuel Avi des del CEFIRE d'Alacant i fent propostes a la resta de CEFIRE, així com a conseqüència dels treballs publicats per Josep Pons i David Reig i dels tallers realitzats a mestres de primària i secundària (Paco Bessó, impulsor del projecte)

La celebración de esos talleres que empezaron en 2015 hizo que durante el curso 2015-2016 tocaran el flabiol en clase un total de 2.660 alumnos de Primaria y ESO de 31 centros (28 colegios y 3 institutos), de los cuales 20 estaban en la provincia de Alicante, 8 en la de Valencia y 3 en la de Castellón (Montaner, 2016). Gracias al desarrollo de las ediciones de 2016 y de 2017, que fue el último año en que se produjeron, en la actualidad se cuenta, en palabras de Paco Bessó, con un total aproximado de 42 centros⁵ (35 colegios y 7 institutos), lo cual supone un aumento importante y una extensión del uso del flabiol en el territorio. De todas formas, la interrupción en los últimos dos años de los cursos realizados en los CEFIRE ha hecho que este ascenso se haya estancado y que, por ahora, la cifra se mantenga prácticamente estable para el presente curso 2019-2020.

---

⁵ Es difícil establecer la cifra exacta de centros que usan el flabiol valenciano, puesto que los cambios constantes de profesorado hacen más complicada esta tarea. No se cuenta con un registro oficial que contabilice el número exacto de escuelas de primaria y de secundaria que hacen uso del instrumento.

Esta perspectiva de análisis en números absolutos tiene que ser matizada. El impulso que ha tomado el uso del flabiol en los últimos años es importante, pero de todas formas, porcentualmente todavía se trata de un número minoritario de centros que lo usan, tal y como se observa en la *Tabla 5*:

Tabla 5: Centros y uso del flabiol

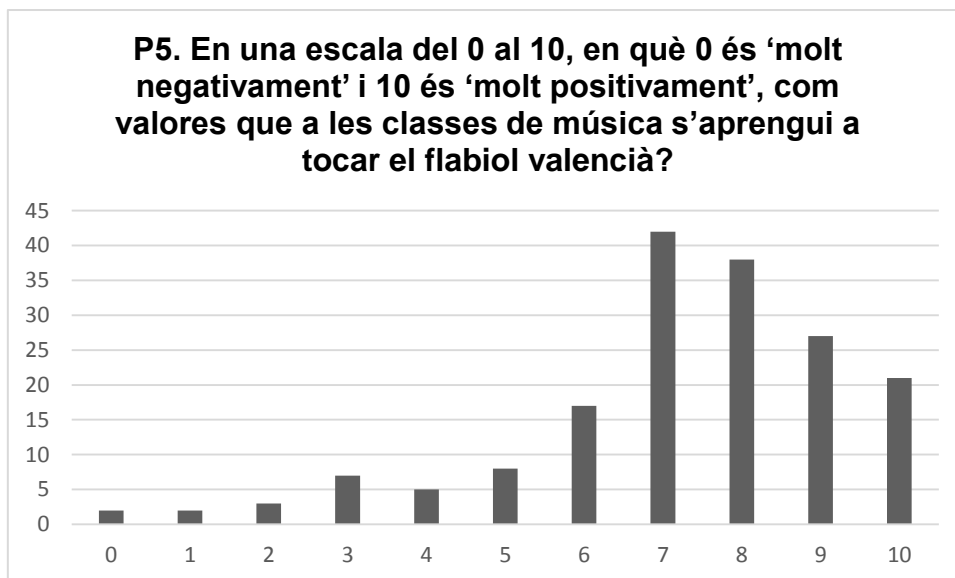
Elaboración propia a partir de datos de la Consejería de Educación

	NÚMERO CON FLABIOL	NÚMERO TOTAL DE CENTROS	%
PRIMARIA	35	1374	2.55
SECUNDARIA	7	709	0.99

Así pues, la línea ascendente en los últimos tiempos es importante y debe remarcarse, pero hay que contextualizar el objeto de estudio en relación al marco en el que se inserta para comprender el impacto cuantitativo global que ha tenido.

Por otra parte, hay que reseñar el conjunto de experiencias y opiniones que maestros y profesores tiene tras la introducción del flabiol en sus clases de música. Esto ayudará a comprender más a nivel micro el impacto que ha tenido este cambio y poder evaluar las transformaciones producidas de acuerdo a los objetivos propuestos.

A nivel general nos encontramos con una actitud positiva y de satisfacción con la actividad desarrollada con el flabiol en las clases y con los objetivos propuestos, que están tendiendo a cumplirse con mayor o menor intensidad según los casos. Este análisis de los y las docentes es compartido con el alumnado, que considera de forma bastante positiva que en las clases de música se aprenda a tocar el flabiol valenciano (en este caso, la media aritmética se sitúa en el 7,22).

Figura 12: Resultados P5

Elaboración propia a partir de los datos de la encuesta

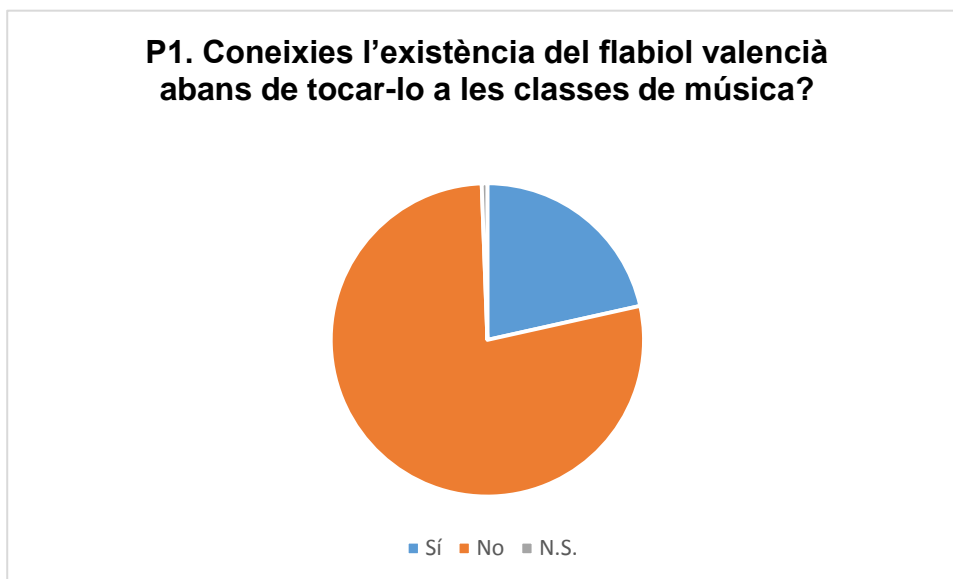
Asimismo, el conocimiento del cual partía el alumnado en relación a la música tradicional valenciana era escaso, limitándose a aquellas pocas manifestaciones populares transmitidas en algunos casos por las familias. En la práctica totalidad de los casos, al inicio hay un desconocimiento de la existencia del flabiol valenciano, que se presenta como un instrumento extraño y que no habían visto nunca, tal y como se expone a continuación:

P. Quan vas ficar el flabiol a les classes de música a Alcàsser, l'alumnat el coneixia, sabia què era?

R. No el coneixien per a res. De fet, el primer any li deien flauta. Després ja es van anar acostumant. Jo no el vaig ficar a tots alhora, sinó gradualment, els de tercer, després als de tercer, quart, després tercer, quart i cinquè, etc. (Teresa Ortega, maestra de música de la escuela Víctor Oloval de Carcaixent)

Este hecho se refuerza con las respuestas dadas por el alumnado del IES Sanchis Guarner de Silla, tal y como se observa en la *Figura 13*:

P1. Coneixies l'existència del flabiol valencià abans de tocar-lo a les classes de música?

Figura 13: Resultados P1

Elaboración propia a partir de los datos de la encuesta

De todas formas, cabe tener en cuenta que el desconocimiento es un problema que no atañe solamente al alumnado en relación al flabiol, sino a una parte importante del profesorado y, en un sentido más amplio, a la sociedad en general, en relación a la música tradicional valenciana, que es vista como una hermana menor de otros géneros musicales a los que se da una mayor importancia, tanto en el ámbito social como también en el sistema educativo.

La música tradicional valenciana, el gran error que n'hi ha al sistema educatiu en tots els àmbits, em referisc en primària, secundària, escoles de música, conservatoris, conservatoris superiors, el gran problema és el desconeixement. És eixa la paraula. El desconeixement per què? Perquè no l'han conegut, perquè no ha estat mai en el sistema educatiu. Eixe és el problema. I n'hi ha que anar a l'arrel. I l'arrel és eixa. Vuic dir, un bon treball progressiu d'implantació, d'estudi, de valorització, de reconeixement, això tindrà els seus fruits, si s'implanta, d'ací a vint anys, no ara. Ara és una coqueta que anirà funcionant, però els xiquets que hui comencen en això, quan tinguen vint anys seran conscients de la seua cultura musical (Paco de Domingo, organitzador por parte de la FVDiT del curso de 2017 en los CEFIRE)

Así pues, el trabajo del docente empieza con la presentación de este instrumento y la familiarización por parte del alumnado con el mismo. A su vez, es ineludible contextualizarlo –según el nivel en el que se esté trabajando- e incluirlo dentro de la música tradicional valenciana. Así pues, se trata de un cometido conjunto e inseparable. El alumnado comienza a comprender su importancia a la vez que trabaja con el repertorio popular. En este sentido, los discentes señalan que es

muy o bastante importante conocer este tipo de género y algunas de sus melodías en un 69.77%, mientras que aquellos que señalan que es poco o nada importante se sitúan en un 29.65%. Por lo tanto, se observa una diferencia importante a favor de tratar esta temática y enseñar algunas de sus canciones en el aula de música.

Tabla 6: Resultados P4

Elaboración propia a partir de los datos de la encuesta

A partir de la pràctica amb el flabiol es coneix repertori de la música tradicional valenciana. En quina mesura creus que aquest fet és important?

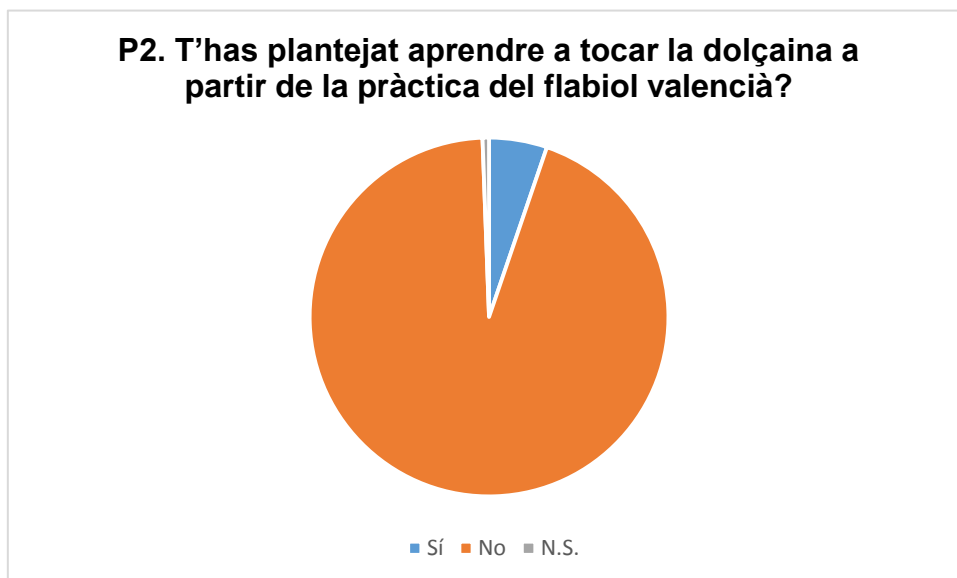
	N	%
Molt important	34	19.77
Bastant important	86	50.00
Poc important	35	20.35
Gens important	16	9.30
N.S.	1	0.58
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

A su vez, aunque no es un objetivo principal del proyecto, también se ha hablado de que el hecho que el flabiol tenga la misma digitación que la dulzaina puede suponer un paso para, en el futuro, tocar este instrumento. Esta opción por el momento no está teniendo arraigo en las escuelas e institutos. En cuanto a las primeras, Teresa Ortega comenta lo siguiente:

P. Algun dels teus alumnes ha mostrat interès, a partir de tocar el flabiol, a començar a tocar la dolçaina?

R. Una alumna he tingut, però només una. En Alcàsser, que és on jo estava, que jo sàpiga no hi ha Escola de Dolçaina. Això també para un poquet. També és un instrument que per a tant menuts els para un poquet. Els atrau molt més un saxo, una trompeta, un clarinet, que la dolçaina. Jo crec que això es donarà en casos més en secundària, jo crec. Jo espere que haja deixat un poc d'empremta! (Teresa Ortega, maestra de música de la escuela Víctor Oloval de Carcaixent)

Y, en cuanto a las segundas, los datos arrojados también son contundentes, ya que sólo el 5,23% del alumnado del IES Sanchis Guarnier se ha planteado aprender a tocar la dulzaina.

Figura 14: Resultados P2

Elaboración propia a partir de los datos de la encuesta

A su vez, el profesor de música de este instituto, David Reig, señala:

P. Saps d'algun alumne que arran de tocar el flabiol ací després s'hagi animat...?

R. Crec que uno. Per a mi no és un objectiu. Que té la mateixa digitació que la dolçaina és un fet, però jo no vuic fer dolçainers. Tu sembres... si alguna vegada algú vol, doncs la digitació ja la té. No és un objectiu que arriben a la dolçaina. Aquest és el germà xicotet (David Reig, professor de música del IES Sanchis Guarner de Silla)

Por lo tanto, cabe comprender que hay una relación indiscutible entre flabiol valenciano y dulzaina pero que, en todo caso, en las clases de música no se pretende, en sí mismo, formar a futuros dulzaineros. A su vez, la presentación del flabiol al alumnado y tocarlo en clase puede servir para sembrar semillas para despertar la curiosidad y el interés al alumnado. En este sentido, que finalmente un discente acabe tocando la dulzaina es una consecuencia colateral del trabajo realizado en clase.

Por otro lado, tras la puesta en marcha del Proyecto Flabiol, se han detectado una serie de factores que entorpecen una mayor extensión en el uso de instrumento en las aulas. En un primero momento la principal cuestión radicaba

en la falta de materiales y partituras para poder trabajar con él. Aunque este elemento ya no se sitúa en el núcleo central, sigue habiendo pocos materiales editados. En este sentido, Teresa Ortega i David Reig señalan que sería conveniente que desde Consejería de Educación se promoviera algún tipo de mecanismo para la realización de partituras de flabiol y ayudar a su publicación y difusión. Asimismo, cabe reseñar que también faltan mecanismos para que los maestros y profesores que editan sus propios materiales puedan compartirlos, dado que actualmente estos canales de comunicación e intercambio de información son inexistentes. El trabajo en esta dirección, como apunta Marià Trescolí, puede facilitar a que otros docentes que se quejan que hay pocos materiales editados, den el paso al flabiol.

A su vez, según Paco Bessó, actualmente hay cinco inconvenientes a tener en cuenta que, en parte, dificultan que el profesorado haga el cambio al flabiol:

a) El profesorado que quiere utilizar este instrumento tiene que realizar su propio programa curricular, su programación. En la actualidad, por ejemplo, no hay ningún libro de texto que facilite el aprendizaje del flabiol y, en cambio, sí en el que se enseñe la flauta dulce.

b) La gran presencia de profesionales interinos en las escuelas e institutos de la Comunidad Valenciana facilita que muchos de ellos no se atrevan a dar el paso, dado que su incerteza sobre dónde impartirán clase el siguiente año, si el alumnado seguirá trabajando con el flabiol o no, hace que sean más conservadores en ese sentido.

c) La continuidad entre educación primaria y secundaria es una de las principales dificultades. El maestro se plantea si en la ESO su alumnado continuará trabajando el flabiol o se le hará comprar una flauta dulce y, por ende, gastarse dinero y cambiar la digitación. Lo mismo pero a la inversa con los profesores de secundaria y el nuevo alumnado. En este sentido, trabajar con un mismo instrumento durante las dos etapas educativas es un buen método para reforzar los aprendizajes realizados y señal de que ambas están bien diseñadas pedagógicamente.

d) Algunos maestros y profesores dudan si se puede utilizar otro instrumento que no sea la flauta dulce, dado que en el programa curricular de

música legalmente establecido no queda suficientemente explicado y es equívoco.

e) Algunos maestros y profesores ponen como excusa que trabajan en barrios de gran diversidad cultural y que no conocen la cultura valenciana ni les interesa. Este hecho se usa como argumento para no hacer el cambio al flabiol, aunque este es uno de los objetivos del proyecto: dar a conocer la música tradicional valenciana incluso a aquellos que no la tienen como propia, sea la persona del origen que sea. .

Además de estos elementos contrastados, el constructor y difusor señala que, si bien es cierto que ha habido durante los últimos años apoyo institucional por parte de los CEFIRE, especialmente de Manuel Avi, así como también por trabajadores de la Consejería de Educación como Jaume Fullana, Director General de Política Educativa, y Mercè Durà Subies, Jefa de Servicio de Innovación y Calidad en la Dirección General de Política Educativa, este debería ser mayor y más sólido, sobre todo en el terreno de la difusión y la comunicación de todo el trabajo realizado. A su vez, tal y como señala también Susana Díaz, añade que los talleres se han parado en 2018 y 2019, dado que ha habido cambios en la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabalers, y Manuel Avi, que era la persona que impulsaba los cursos, ya no trabaja en el CEFIRE de Alicante.

4. REFLEXIÓN Y PROPUESTAS

La introducción del flabiol valenciano en las aulas de música de primaria y de secundaria es una propuesta que ya hace más de veinte años que surgió desde distintos sectores de la sociedad, sobre todo en aquellos que están más concienciados acerca de la importancia de cuidar y difundir la música tradicional valenciana. En este sentido, no hay que entender esta innovación como un mero cambio de un instrumento por otro, sino como un medio para trabajar el repertorio de la música tradicional propia de la Comunidad Valenciana, con todo lo que ello supone (conocimiento de costumbres, tradiciones, fiestas, bailes, uso de expresiones...) y como una herramienta que puede ayudar a tomar consciencia del valor de lo propio. Por ello, no cabe entender la transformación en lo concreto, sino como un cambio a nivel general de cómo encarar las clases de música y trazar un camino para enseñar este tipo de género:

Nosaltres no fa falta que ensenyem les cançons que estan súper ensenyades. S'han d'ensenyar les cançons d'ací. La nostra faena és donar a conèixer les coses d'ací. Nosaltres hem d'ensenyar el que, si no ho ensenyem nosaltres, es perdrà. El flabiol no implica només un canvi d'instrument, és un canvi de paradigma (Marià Trescolí, mestre de música de l'escola Blasco Ibáñez d'Alginet)

En esta línea, es significativo remarcar la importancia que adquiere “lo propio” como elemento vertebrador del proyecto. Es un componente esencial para comprender el trabajo realizado hasta el momento, donde la cultura valenciana se halla en un eje central de los discursos y las conversaciones que han surgido durante las entrevistas. En este sentido, toma de consciencia y conocimiento han sido expresiones recurrentes que hilan muchas de las ideas expresadas, junto a la valorización que los impulsores del proyecto y los profesores que usan el flabiol también buscan alcanzar de la música tradicional valenciana por parte de la sociedad.

Coneixes MUSIT? Museu d'instruments de música tradicional, a Gilet. Ofereixen visites guiades a col·legis, aules... Allí vas a tindre xerrades, vas a escoltar els instruments... I damunt, te van a ensenyar a fer-te a tu instruments de canya. N'hi ha moltes coses, n'hi ha molta oferta. N'hi ha molta! Ara falta el concepte de l'acceptació, del coneixement, del reconeixement, de saber que està allí, i de

valoritzar això. L'hem de saber valorar! (Paco de Domingo, organitzador por parte de la FVDiT del curso de 2017 en los CEFIRE)

Els xiquets comencen a parlar en valencià, en la seua llengua, a parlar...a nomenar lo que tenen més a prop. En la música ha de ser igual, has de començar amb el teu idioma, amb la teua música, i amb el teu folklore, i l'instrument per a eixe folklore (...) és el flabiol (Marià Trescolí, mestre de música de l'escola Blasco Ibáñez d'Alginet)

Es por ello que debe comprenderse que no se apunta a que el flabiol sea un mejor instrumento *per se* para trabajar con el alumnado (desdeñando a la flauta dulce): de lo que se trata es de trabajar y conocer la música tradicional valenciana con un instrumento propio de esta y que se ajusta a las características de este género.

Les darreres dècades o fins i tot el darrer segle, s'ha fet una tasca important d'arreglament i publicacions de cançons i músiques tant en l'àmbit personal, com local, comarcal o provincial, però si es queda en això, una recopilació, és com si haguérem fet un museu (biblioteca) on es pot anar a consultar o veure que feien els indis d'ací fa un temps, mentre que del que es tracta és d'aconseguir que la nostra cultura seguisca viva al carrer, al dia a dia, que els xiquets d'ací canten i toquen cançons tradicionals valencianes, que juguen a jocs tradicionals valencians, que coneguen i ballen el que ací es ballava, que parlen la nostra llengua tant a l'aula com al pati o el carrer i la millor manera d'aconseguir-ho és que a les escoles de primària i secundària estiga ben present (Paco Bessó, impulsor del proyecto)

Por lo tanto, Proyecto Flabiol es un medio para abrir nuevas posibilidades pedagógico-musicales en las aulas de secundaria y una vía para que entre la música tradicional valenciana en un espacio que siempre ha tenido serias dificultades en tener presencia:

Crec que tant el flabiol com la flauta dolça al final són bons per a l'objectiu de transmetre la música. Depenent de com encares les teues classes, t'anirà millor un instrument o un altre. Vull dir, jo sóc més d'encarar-ho a la música tradicional, a la música popular, aixina més de poble, llavors el flabiol per les seues característiques va millor... Però si jo fóra una persona que m'agrada treballar més la música clàssica, doncs possiblement les característiques de la flauta dolça m'aniries millor. Això no vol dir que no es puga treballar la música clàssica o la música popular amb qualsevol dels dos instruments (Teresa Ortega, mestra de música de l'escola Víctor Oloval de Carcaixent)

Por otro lado, es necesario señalar que después de estas décadas de trabajo todavía hay profesores que, tras los primeros métodos de difusión,

fundamentalmente mediante el boca a boca, y los cursos impartidos por los distintos CEFIRE, no han oído hablar todavía de este instrumento tradicional valenciano y que siguen relacionándolo con el flabiol de las coblas catalanas. Por ello, es importante tener en cuenta que hay que seguir trabajando a partir de una realidad social y musical concreta: este instrumento todavía es desconocido por parte de un sector de las y los docentes y, por lo tanto, las labores de difusión continúan siendo importantes.

Teniendo en cuenta este elemento, por parte de los impulsores del Proyecto Flabiol se destacan una serie de propuestas que pueden ayudar a caminar hacia su mayor implementación en las aulas y, otras, que van orientadas hacia su consolidación en el sistema educativo musical valenciano. Entre estas proposiciones, destacan las siguientes:

a) Realizar un segundo nivel en los talleres impartidos en los CEFIRE para aquel profesorado que ya asistió previamente a esos cursos.

Este hecho permitiría reforzar los elementos trabajados con anterioridad y ampliar las opciones pedagógicas que se pueden desarrollar en el aula. Asimismo, supondría el surgimiento de una interrelación de ideas, de un diálogo entre distintos puntos de vista y de un intercambio de información entre los distintos docentes una vez estos ya hayan introducido el flabiol en sus clases que enriquecería mucho esta actividad.

b) Impulsar que desde las distintas facultades de magisterio de la Comunidad Valenciana se hable del flabiol valenciano como un instrumento rico en posibilidades para ser trabajado en clase, tanto en el Grado en Maestro/a de Educación Primaria como también en el Máster Universitario en Profesor/a de Educación Secundaria. Del mismo modo que se enseñan las opciones pedagógicas, por ejemplo, con el instrumental Orff, también sería bueno que en algún momento de la formación se presentase y se trabajase con el flabiol.

c) Introducir explícitamente el flabiol valenciano dentro del programa curricular de la asignatura de música tanto en primaria como en secundaria, lo cual daría difusión y reforzaría su importancia dentro del marco legal educativo establecido.

En la actualidad, algunos profesores y profesoras consideran o interpretan que sólo se puede usar la flauta dulce de origen alemán, aunque esta tampoco se menciona. De todas formas, por tradición y comodidad, es lo primero que pasa por la mente cuando se piensa en interpretación musical.

De seguir este itinerario, se reforzaría a su vez las menciones reiteradas al “repertorio tradicional de la Comunidad Valenciana” y se les daría a los profesionales un método útil y fácil para poder incorporar este elemento curricular a sus clases.

d) Organizar un festival/encuentro de instituciones educativas que trabajan con el flabiol valenciano en sus clases de música. Esta propuesta, que se barajó en el “I Encuentro de Maestros por el Flabiol Valenciano” quedó en tiempo de espera.

Sería sumamente interesante que fuera una realidad porque podría ayudar al alumnado a ser más consciente de lo trabajado en el aula y el cómo se hace. Asimismo, otros componentes positivos sería los siguientes: conocer a otros jóvenes que trabajan con la misma metodología que ellos; establecer lazos colectivos con alumnos de otros centros; entender la importancia de la transmisión de la música tradicional valenciana como hecho cultural a preservar; y, finalmente, ser partícipes de un encuentro fuera de las paredes del instituto que pueda ayudarles a sentirse protagonistas e intérpretes de un espectáculo de música, cosa que les motiva.

e) Realizar labores de investigación en relación al flabiol valenciano y, en general, a la música tradicional valenciana.

Hay muy poco material a nivel académico en este campo, lo cual impide que sepamos realmente cuál es la realidad actual. Asimismo, las recopilaciones de canciones y melodías tradicionales valencianas ya tienen muchos años y deberían trabajarse más con ellas. Sería necesario dar un uso real a la Fonoteca de Materials e incluso al archivo sonoro de Fermín Pardo, dos grandes desconocidos que contienen un trabajo de gran valor. Recuperar y tocar algunas de las canciones allí incluidas en el aula puede ayudar a revitalizar estos dos archivos sonoros.

Estas cinco propuestas son opciones que están encima de la mesa y que deberán ser trabajadas y consideradas de cara al futuro. Extender el uso del flabiol en aquellos centros que todavía no se usa y, por otro lado, consolidarlo en aquellas instituciones donde ya se trabaja con él, deben ser alguna de las metas a alcanzar. Estas proposiciones pueden ser una vía para conseguir estos propósitos.

5. CONCLUSIONES

La asignatura de música en secundaria admite una gran variedad de posibilidades pedagógicas. El currículum legalmente establecido en la actualidad dota al profesorado de un amplio abanico de opciones que le permiten enfocar sus clases de la forma que estime más oportuna. Así pues, cada docente impartirá la metodología que le parezca más adecuada para alcanzar los objetivos propuestos y para que el alumnado adquiera las competencias clave.

En este trabajo se ha analizado la innovación metodológica que ha supuesto el uso del flabiol valenciano en las aulas de música. Esto ha abierto un marco de posibilidades para el profesorado y ha permitido una nueva puerta de acceso de la música tradicional valenciana a los centros de primaria y de secundaria, lugares donde siempre ha tenido una difícil entrada. En este sentido, hay que poner énfasis en el hecho de que el impulso a partir de los cursos realizados en los CEFIRE fue precedido por una inmensa tarea de difusión de este instrumento por parte de Paco Bessó, a quien se debe un merecido reconocimiento por ser, sin lugar a dudas, el padre de este proyecto.

De todas formas, pese al aumento importante del número de centros que utilizan el flabiol, todavía se trata de una minoría en términos porcentuales. Por ello, cabe señalar que el trabajo realizado hasta el momento es significativo, pero todavía hay mucho camino por recorrer: el desconocimiento del instrumento es muy elevado. Como ya se ha mencionado anteriormente, hay tres proposiciones que destacan especialmente para consolidar su utilización en las aulas: el reimpulso de los cursos del CEFIRE –la FVDiT está trabajando para que se celebre una nueva edición en 2020-, la introducción de formación en este campo en los planes curriculares del Grado en Maestro/a en Educación Primaria y en el Máster Universitario en Profesor/a de Educación Secundaria y, finalmente, que Consejería de Educación trabaje a través de medios de difusión, información y publicidad, para que la música tradicional valenciana se convierta en un eje importante en la formación del alumnado de secundaria. Estos elementos pueden ayudar a consolidar un proyecto que ha tenido una buena aceptación por parte del profesorado que ya trabaja con el flabiol y también por el sector del alumnado, tal y como se ha analizado.

La música tradicional valenciana ha estado siempre en un espacio subalterno no sólo dentro del sistema educativo, sino dentro del terreno de las artes y en la sociedad en general. Este trabajo ha pretendido poner el foco en un campo muy desconocido y con poco sustento teórico en las últimas décadas. Las dos grandes investigaciones en este género, realizadas por Fermín Pardo y Jordi Reig, publicadas en 2001 y 2011 respectivamente, deben ser la base para empezar a andar hacia una mayor profundización de su idiosincrasia y características musicales y también sociales. Asimismo, en relación al flabiol valenciano, las bases teóricas y de investigación son casi inexistentes, por lo cual es preciso también abrir, desde el ámbito académico, nuevas líneas de estudio que permitan un mayor conocimiento acerca de este instrumento autóctono.

En este punto, me gustaría hacer una consideración especial acerca del idioma usado: el castellano. Todas las publicaciones existentes respecto a la música tradicional valenciana están en el idioma propio. Este hecho implica, colateralmente, que el ámbito de difusión y el público al que puede llegar los textos y documentos se restrinja a aquel que entiende el catalán. Más allá de las implicaciones culturales que implique la lengua usada, me parece importante que, en este caso, aquello que se investigue pueda llegar a un público más amplio, dado que los propios impulsores del proyecto y figuras importantes de este tipo de música buscan un mayor conocimiento de la misma. Esto no implica ni mucho menos un desdén al idioma propio, sino la apertura de una oportunidad para que desde otros lugares de España y del mundo puedan tener acceso al conocimiento de este tipo de música.

En definitiva, espero que de la lectura de este trabajo surjan intereses, debates y nuevas inquietudes para el público lector, de la misma forma que a un servidor también le ha conducido y animado a realizarse nuevas preguntas y a ampliar las perspectivas de análisis. En este sentido, sólo cabe mencionar una vez más la importancia de poner en valor la música tradicional valenciana, aquello propio, que debe ser la base del conocimiento para que podamos compartirlo con personas con diferentes orígenes culturales, étnicos y geográficos. Las aulas de secundaria deben ser, sin lugar a dudas, espacios para que el encuentro entre diferentes sea una realidad.

6. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alcover, F. y Lafuente, R. (2004). *La Historia de la Música Occidental. Desde la Antigua Grecia hasta el Renacimiento*. València: Morcillo S.L.
- Bessó, P. (1996). El flabiol valencià. *La Canya: Revista de Música Tradicional i Popular*, 2, 10-13.
- Bessó, P. (2010). *El flabiol valencià*. Recuperado de <https://pacobesso.net/informacio/instruments/flabiol-valencia-besso/flabiol-valencia/> [Consulta 26 de julio de 2019].
- Bessó, P. (17 diciembre 2013). El flabiol valencià [Mensaje en un blog]. El Cudol. Agrupació cultural de dolçainers i tabaleters. Recuperado de <https://elcudol.blogspot.com/2013/12/el-flabiol-valencia.html> [Consulta 30 de agosto de 2019].
- Botella, A.M., Cervera, J. y Sayas, J. (2014). Etnomusicología y tradición en la música de Chelva. Una propuesta didáctica en el aula de secundaria. *Revista de folklore*, 390, 13-38.
- Colls, C. (2011). Més d'un any amb *El flabiol a l'escola*. *Comunicació educativa*, 24, 65-70.
- Comunidad Valenciana. Decreto-Ley 87/2015, de 5 de junio, del Consell, por el que establece el currículo y desarrolla la ordenación general de la Educación Secundaria Obligatoria y del Bachillerato en la Comunitat Valenciana [Internet]. Diario Oficial de la Generalitat Valenciana, 10 de junio de 2015, núm. 7544. [Consulta 29 de agosto de 2019]. Disponible en: http://www.dogv.gva.es/portal/ficha_disposicion_pc.jsp?sig=005254/2015&L=1
- Escudero, J.M. (2010). Evaluación de las políticas educativas: cuestiones perennes y retos actuales. *Revista Fuentes*, 10, 8-31.
- Europa Press. (17 mayo 2018). El PP pide que el flabiol valencià sustituya a la flauta alemana en las aulas de Primaria y Secundaria. *Europa Press*. Recuperado de <https://www.europapress.es/comunitat-valenciana/noticia>

-pp-pide-flabiol-valencia-sustituya-flauta-alemana-aulas-primaria-secundaria-20180517143722.html [Consulta 26 de abril de 2019].

García, M. (1959). *Antología del folklore musical de España, primera selección antológica*. Madrid: Hispavox.

Giráldez, A. (coord.). (2010). *Música. Investigación, innovación y buenas prácticas*. Barcelona: Graó.

Gustems, J. (2003). *Flauta dulce en los estudios universitarios de "Mestre en Educació Musical" en Catalunya: revisió y adecuación de contenidos* (Tesis Doctoral). Universitat de Barcelona, Barcelona. Recuperado de <https://www.tdx.cat/handle/10803/1275#page=1> [Consulta 28 de agosto de 2019].

Hormigos, J. (2008). *Música y sociedad: análisis sociológico de la cultura musical de la posmodernidad*. Madrid: Fundación Autor.

Jesús-María, J.A. y Pardo, F. (2001). *La música popular en la tradició valenciana*. València: Institut Valencià de la Música.

Juste, J. (2018). El guitarró valencià: estudi morfològic i tipològic, i el seu paper en la música tradicional valenciana. En A. M. Botella y R. Isusi (Coords.), *Músicas populares, sociedad y territorio. Sinergias entre investigación y docencia* (pp. 93-102). València: Publicacions Universitat de València.

Leech, B. L. (2002). Asking questions: Techniques for semistructured interviews. *PS: Political Science & Politics*, 35(4), 665-668.

Martín, M. y Castro, E. (2014). Educar para innovar, innovar para educar. En J. Asenjo, Ó. Macías y J. C. Toscano (Eds.), *Memorias del Congreso Iberoamericano de Ciencia, Tecnología, Innovación y Educación*. Madrid: Organización de Estados Iberoamericanos.

Merriam, A. (1964). Usos y funciones. En F. Cruces (Ed.), *Las culturas musicales: lecturas de etnomusicología* (pp. 275-296). Madrid: Trotta.

Montaner, R. (4 abril 2016). El flabiol ya le sopla a la flauta alemana. *Levante-EMV*. Recuperado de <https://www.levante-emv.com/comunitat->

valenciana/2016/04/04/flabiol-le-sopla-flauta-alemana/1399467.html
[Consulta 30 de diciembre de 2018].

- Montero, L. (2006). Profesores y profesoras en un mundo cambiante: el papel clave de la formación inicial. *Revista de educación*, 340, 66-86.
- Olazábal, T. (1954). *Acústica musical y organología*. Buenos Aires: Melos.
- Ortega, T. (2014). *Introducció del flabiol a l'escola com a alternativa a la flauta dolça* (Treball Fi de Grau). CEU-Universitat Cardenal Herrera, València.
- Pons, J. (2013). *Quadern de música Flabiol*. Alzira: Bromera.
- Reig, D. (2012). *Canta, toca i balla*. València: Omnes Band.
- Reig, J. (2010). La música tradicional valenciana: un llenguatge particular. *Quadrivium*, 1, 13-19.
- Reig, J. (2011). *La música tradicional valenciana: Una aproximación etnomusicológica*. València: Institut Valencià de la Música.
- Tomàs, F. (2010). Instrumentos para armar identidades. Panorama de las músicas de raíz en los Països Catalans. *Antropología: boletín oficial del Instituto Nacional de Antropología e Historia*, 90, 95-103.
- Vallés, M. S. (2014). *Entrevistas cualitativas*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

ANEXOS

Paco Bessó

PREGUNTA. El 1996 a la revista *La Canya* afirmava: “Tot açò fa que la seua pràctica en els àmbits escolars del País Valencià siga absolutament necessària, perquè és el millor mitjà d’ introducció a la música instrumental valenciana, alhora que un bon auxiliar per a l’aprenentatge de la música en general”. Com van ser aquells inicis en la reivindicació de la introducció del flabiol a les escoles i instituts?

RESPOSTA. Molt, molt difícils. Als principis dels 90, per una part poca gent havia escoltat la paraula "FLABIOL" i els que la coneixien tots feien referència al flabiol de la cobla catalana, que es toca amb una mà, havia d'explicar quin instrument era i quines eren les seues característiques i avantatges vers la flauta alemanya. En Conselleria, com que jo era qui els feia i qui anava a promoure el projecte, el responsable de música a l'escola no va fer massa cas. En l'escola de magisteri em digueren que "no tenia DO greu", i a més a més encara no els tenia de plàstic i el preu era també un inconvenient. De manera que vaig haver de superar el primer inconvenient, que per a mi era la qüestió del preu i fer un motle d'injecció per al flabiol valencià. Tot seguit anar a CEFIRES i parlant del tema amb tots els mestres de música que podia, començar a manejar el tema.

P. Durant aquests anys hi ha hagut un ús cada vegada més elevat del flabiol valencià per part del professorat de música. Segons la seua opinió, a què es deu aquest fet? Quins condicionants influeixen en el fet que açò siga així?

R. A partir de l'any 93 aproximadament, que ja estava el flabiol de plàstic, vaig començar a visitar i parlar amb més mestres de música de primària i secundària, tots em deien el mateix: "és genial, la idea és estupenda, el projecte és preciós, però, de flauta alemanya hi ha molts materials editats i de flabiol no" i tenien raó. Així que vaig començar a fer recull de repertori de cançonetes infantils i transcriure-les a tonalitat de flabiol valencià o dolçaina. De tots els llibres de cançonetes infantils, jocs tradicionals... que tenia accés, transcrivia les partitures, les casetes que tenia a la mà, també al dictat escrivia les partitures i anava fent fotocòpies per repartir-les als mestres que volien fer flabiol valencià al col·legi. Així vaig anar fent més de 20 anys, i jo soletes vaig aconseguir que més de 20 escoles de primària i secundària entraren a treballar la música amb el flabiol valencià. Per al 14 de juny de 2014 vaig fer la "1a trobada de Mestres pel flabiol valencià", a la casa de cultura de l'Alfàs del Pi.

1era TROBADA MESTRES PEL FLABIOL VALENCIÀ.

L'ordre del dia serà:

.- Presentació de cada mestre: nom, col·legi al que treballa, anys que fa que dona flabiol valencià al col·legi i exposició de l'experiència amb els alumnes.

.- Avantatges de fer servir el flabiol.

.- Inconvenients que heu trobat a l'hora de posar-ho en pràctica, tant administratius com pedagògics.

.- Que penseu que es podria millorar de l'instrument per facilitar als alumnes l'ensenyament del mateix.

.- Intercanvi de materials entre els Mestres, possibilitat de fer un equip de treball per continuar elaborant materials i la seua possible publicació, ja siga via internet (gratuït o de pagament) o en paper.

.- Possibilitat d'organitzar un festival-trobada d'escoles que donen música amb el flabiol valencià, de cara a abril-maig del 2015.

.- Propostes dels mestres que ja donen Flabiol valencià als centres.

Va estar una trobada molt interessant, on es varen treure conclusions molt enriquidores per a tots, i es varen proposar millores a l'instrument com fer-li alguna cosa per a subjectar-lo millor, fer-lo d'una peça, intentar fer els forats més menuts... algunes coses es pogueren fer prompte i d'altres estan en vies de solucionar o millorar. L'únic que jo no podia dur tot avant jo a soles i algunes coses quedaren en temps d'espera, com l'organització del festival-trobada d'escoles que donen música amb el flabiol valencià.

P. Josep Pons i David Reig han realitzat reculls d'obres escrites per a flabiol valencià en els últims anys. Creu que pot ser un impuls de cara a què l'extensió de la seua pràctica siga més important en el futur?

R. David Reig l'any 2012 amb Audioart ediciones i Josep Pons el 2013 amb edicions Bromera editen uns materials que havien replegat, treballat i adaptat per al flabiol valencià. David Reig fa un treball molt interessant acompanyant el flabiol amb instruments de l'orquestra Orff (plaques i percussió menuda) i posant les partitures de cada instrument, per altra banda Josep Pons fa un treball molt bonic, acompanyant al flabiol valencià amb diferents agrupacions d'instruments com: banda de rock, Instruments de vent de banda, acordió i guitarra, percussió

àrab, quartet de corda fregada... Aquests treballs ajuden també a què alguns mestres s'animen a introduir el flabiol en les seues classes de música.

P. Va haver de passar molt temps fins que les Administracions Públiques es fessin ressò d'aquest fet i es possessin a treballar en aquesta direcció. En què consisteix "Projecte Flabiol"?

R. L'any 2014 organitze i convoque la 1a trobada de mestres pel flabiol valencià a l'Alfàs del Pi, a aquesta trobada jo convida al responsable del departament de música del CEFIRE d'Alacant Manuel Avi, acte al qual no va poder assistir, però, conseqüència del qual, des del CEFIRE d'Alacant es promouria per als anys següents la posada en marxa del projecte flabiol des de les institucions oficials. També el 2014 Teresa Ortega Ferrer fa el seu treball de fi de grau amb el títol: "Introducció del flabiol valencià a l'escola com alternativa a la flauta dolça".

P. Com va ser el procés fins a arribar a la presentació del "Projecte Flabiol" l'abril de 2016?

R. Aconseguirem fer un equip bastant complet, Josep Pons mestre de primària, amb experiència amb el flabiol valencià a l'escola de Beniarrés on donava classes de música i amb treballs editats per a primària, David Reig mestre de secundària, amb experiència amb el flabiol valencià a l'IES Sanchis Guarner de Silla, on dona classes de música i també amb treballs editats per a primària i secundària, Teresa Ortega, que tenia el treball teòric i moltes ganes de treballar pel projecte que havia fet en el seu TFG i jo, el pare de la criatura i que duia més de 25 anys treballant, fent arranjaments i donant a conèixer el projecte. El 2014 coneguérem a Manuel Avi del CEFIRE d'Alacant i ell fou qui va promoure des del CEFIRE i la Conselleria els tallers de flabiol valencià per a mestres de música l'any 2015. Es varen fer a Alacant, Benidorm, València i Xàtiva. Hi havia d'altres també programats però no varen quallar.

P. Quins factors van influir per a què es pogués arribar a aquest punt?

R. El treball realitzat anys anteriors va ser determinant per aplegar a aquesta situació. Si en 20 anys jo havia aconseguit que 20 escoles entraren a treballar amb el flabiol valencià, en només dos anys es va doblar eixe número, gràcies al treball realitzat per Manuel Avi des del CEFIRE d'Alacant i fent propostes a la resta de CEFIRE, així com a conseqüència dels treballs publicats per Josep Pons i David Reig i dels tallers realitzats a Mestres de primària i secundària. També es de mencionar el suport rebut des de Conselleria d'Educació per part de Jaume Fullana Director General de Política Educativa i Mercé Durà Subies, cap de servei d'innovació i qualitat en la direcció general de política educativa.

P. Quines persones hi estàveu implicades?

R. Manuel Avi també va ser qui va manejar el tema a Conselleria per fer la gran presentació que es va fer a València el 28 d'abril de 2016. Acudiren els xiquets de l'escola de Josep Pons de Beniarrés i els de l'IES Sanchis Guarner de Silla de David Reig. Jo vaig treure l'agenda, i vaig convocar a totes les forces vives del món de la música tradicional valenciana, que varen acudir en pinya a donar suport al projecte, entre els que estaven: Manolo Miralles i Vicent Torrent d'Altall, Ximo Caffarena, Fermin Pardo, Josemi Sánchez, Josep Aparici "Apa" i Teresa Segarra (cantadors), Dani Miquel "el canta cançons", dolçainers com: Eduard Caballer, Paco De Domingo, Toni de la Asunción, Jaume Gosalvez, Miquel Gironés i gent relacionada amb el món de la dolçaina com Miquel Claramunt, i fins i tot el que fou cap de música a l'escola els anys 90 Pascual Pastor.

Després, cara al 2017 la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabaleters (FVDiT), amb el seu president Juanjo Trilles al cap, es va involucrar en el projecte i des de la comissió pedagògica Paco de Domingo, Héctor Llorca i alguns més varen tractar amb Conselleria i varen organitzar un taller a cada província, on varen participar molts més mestres.

Els continguts dels tallers varen ser: Presentació del projecte, conferència: Patrimoni cultural, música tradicional valenciana, taller: pràctica del flabiol a l'aula de primària i altre de secundària, taller: Transport de partitures i bases instrumentals, conferència: repertoris propis, treballs d'investigació, taller balls populars, taller de recursos didàctics per a l'aula, fonts, conferència: psicologia i música, 2 disciplines ben harmonitzades, taller de formació de tics, audició d'obres treballades i taula redona.

Per al 2018 i 19 la cosa s'ha parat, no sé ben bé per quins motius. Alguns de la comissió pedagògica de la FVDiT han canviat o s'han desvinculat una mica i el Manuel Avi ja no està al CEFIRE, l'han enviat a un col·legi a donar classe i s'ha parat una mica tot el projecte.

P. Quins objectius té el "Projecte Flabiol"?

R. Per a mi, l'objectiu principal és fer arribar a les noves generacions la nostra cultura, llengua i tradicions a través de la música. També es cert que facilitarà i ajudarà a que més gent s'apunten a les escoles de dolçaina, en tindre la mateixa digitació ajudaria, però per a mi no és l'objectiu principal. Una característica molt present a la música tradicional valenciana és, que en un àmbit d'octava, la tònica la té en mig i no dalt i baix com en la flauta alemanya. No m'agrada dir-li flauta dolça o de bec, perquè ambdues són dolçetes d'escoltar i tenen bec. Donada aquesta característica tan persistent en la nostra música, eixe repertori no és fàcilment tocable amb la flauta alemanya, cosa que ha fet que a cançons

centreeuropees se li pose lletra en valencià, ja que les nostres no les poden tocar els xiquets de primària amb la flauta alemanya. Tot al contrari, amb el flabiol valencià, per la seua similitud amb la dolçaina (instrument que ha evolucionat d'acord a la música que ací s'ha fet i/o ha agradat), la nostra música, cançonetes infantils i balls i danses són fàcilment tocables. És per açò que el projecte d'introducció a les aules de primària i secundària del Flabiol Valencià ajudaria a fer que els xiquets tocaren eixe gran corpus de repertori tradicional valencià, alhora que poden cantar-ho i fins i tot ballar-ho.

Ens ha tocat viure una època on la diversitat cultural és evident, només cal veure per exemple l'Alfàs del Pi, lloc on conviuen al voltant de 100 nacionalitats diferents. Per què la societat accepte i valore la interculturalitat cal començar perquè conega la nostra cultura, la cultura d'ací, tants anys menyspreada i oblidada, i quan parle de cultura em referisc a la llengua, la música, la dansa, les tradicions i costums, que és part important del patrimoni cultural immaterial dels valencians.

Les darreres dècades o fins i tot el darrer segle, s'ha fet una tasca important d'arreglament i publicacions de cançons i músiques tant en l'àmbit personal, com local, comarcal o provincial, però si es queda en això, una recopilació, és com si haguérem fet un museu (biblioteca) on es pot anar a consultar o veure que feien els indis d'ací fa un temps, mentre que del que es tracta és d'aconseguir que la nostra cultura seguisca viva al carrer, al dia a dia, que els xiquets d'ací canten i toquen cançons tradicionals valencianes, que juguen a jocs tradicionals valencians, que coneguen i ballen el que ací es ballava, que parlen la nostra llengua tant a l'aula com al pati o el carrer i la millor manera d'aconseguir-ho és que a les escoles de primària i secundària estiga ben present.

Perquè ací es produísca una barreja de cultures hem de començar per conèixer la nostra i després fer totes les fusions culturals que vulguem, però no mai partint del desconeixement de la nostra o ignorant-la.

La flauta dolça és un instrument inventat i fet a Centreeuropa perquè els xiquets centreeuropeus puguen tocar i conèixer fàcilment la música tradicional centreeuropea i no la valenciana, mentre que el FLABIOL Valencià és un instrument que té unes característiques semblants a la flauta dolça quant a l'emissió de so (flauta de bec), però ben diferent quant a la digitació, en la que es pareix a la xirimita o dolçaina, instrument melòdic tradicional valencià. Aquesta semblança amb la dolçaina fa que el Flabiol valencià siga l'instrument idoni perquè els xiquets valencians puguen tocar fàcilment la nostra música, això facilitaria que a l'escola toquen, canten i ballen tot eixe repertori que forma part del patrimoni cultural immaterial dels valencians. Cal dir també que amb el Flabiol valencià també es pot tocar tot tipus de música, culta, clàssica, moderna i d'altres cultures. Si aconseguim açò, aconseguirem que d'ací 20-30 anys gran part de la societat que viurà a les nostres comarques i ciutats coneguen l'existència de la

nostra cultura, la nostra llengua i fins i tot que sàpiguen alguna cançoneta en valencià, com jo recorde alguna que vaig aprendre fa més de 40 anys a l'escola:

Mongooooo (bis)

Epi epa emaie (bis)

Eeeeeae (bis)

Epi epa emaué (bis).

ó

Tres hojitas madre tiene el arbolé....

ó

Cumbayá...

P. “Projecte Flabiol” es va impulsar des del CEFIRE d’Alacant. S’ha estès als altres CEFIRE?

R. Des del CEFIRE d’Alacant es va promoure i es varen organitzar tallers de flabiol per a mestres a altres CEFIRE. Però amb la crisi, reducció de plantilla dels CEFIRE.... la cosa s’ha gelat. Trobe que ara tot lo referent a música es duu des del CEFIRE de Castelló.

P. L’any 2016 hi havia un total de 31 centres en què s’utilitzava el flabiol valencià (28 col·legis de primària i 3 instituts). Actualment, hi ha alguna referència de en quantes escoles i instituts s’ha introduït el flabiol a les aules de música?

R. Aproximadament uns 35 centres de primària i 7 instituts.

P. Quines dificultats s’han trobat a l’hora de posar en pràctica el projecte?

R. En principi els mestres crec que cap dificultat, amb el repertori que es pot trobar hui en dia es pot fer molt bé la programació de cada curs sense problemes. El major problema és la consciència de cada mestre i el treball a fer pel mateix.

Inconvenients?

.- Que el mestre que vol introduir el flabiol valencià a l'escola ha de fer-se el seu programa curricular, la seua programació. Encara no hi ha un llibre de text que facilite al mestre el dir: "hui la pàgina 1 i demà la 2".

.- El mestre que és interí (que són molts), no s'atreveix a fer el pas, perquè no sap on estarà l'any que ve o qui vindrà de mestre, si li agradarà o no continuar amb aquest projecte, i per si de cas, no fan el pas.

.- La continuïtat entre primària i secundària. El mestre es planteja si a la secundària continuaran amb el flabiol valencià o els faran comprar-se una flauta alemanya, gastar més diners i canviar la digitació, cosa que pensen pot ser perjudicial per al bon desenvolupament de l'alumne. O el de secundària es planteja que si li ve un alumne amb la flauta alemanya de primària, ara li sap mal dir-li que es compre altre instrument. Encara que hi ha instituts que donen plaques o ukelele i els xiquets se'l compren i au.

.- A alguns mestres els serveix com a excusa que treballen en un barri d'immigrants i no coneixen la nostra cultura ni els interessa. Eixe és u dels objectius principals, donar a conèixer la nostra cultura al que no la coneix, siguen d'on siguen, si viuen, ací han de conèixer la nostra cultura, llengua, tradicions.....

.- Alguns dubten si es pot fer servir algun altre instrument que no siga la flauta alemanya, ja que al programa curricular de l'assignatura no queda suficientment explicat i dóna lloc a possibles mal entesos.

Cal ser conscients què és un treball col·lectiu tan complicat de fer com aconseguir que tots els xiquets parlen valencià. Però a poc a poc anem aconseguint alguns resultats.

P. Quina valoració global faries del “Projecte Flabiol”? Creu que s’han complert els objectius marcats en un principi

R. La valoració global del projecte es de 10, ara, de com van complint-se els objectius, és altra cosa. Hi ha hagut moments molt satisfactoris, com la presentació a València on tants representants de la cultura valenciana va recolzar el projecte, però l'objectiu és molt ambiciós i que queda molt de camí per recórrer. Faria falta molt més suport o recolzament institucional. Estem parlant d'un tema de cultura valenciana, de patrimoni cultural immaterial, de llengua, cultura i tradicions, són paraules majors, són coses molt grans, molt nostres que cal defensar per dalt de tot.

P. Quins aspectes es podrien millorar de cara al futur i/o quins passos es podrien seguir per a progressar en la implantació del projecte a tot el territori? Teniu pensada alguna iniciativa en aquest sentit?

R. Enguany he trobat una mestra de música de primària, que té un blog bastant visitat i que no havia sentit parlar mai del flabiol valencià ni del projecte en qüestió, el que vol dir que hi ha molta feina a fer, només donant a conèixer el projecte als mestres de música de primària i secundària i la possibilitat que facen música als seus centres amb el flabiol valencià.

El grup de mestres que va organitzar els darrers tallers, es plantejàvem si fer un segon nivell de tallers per als mestres que ja varen assistir al primer taller, però jo crec que cal repetir i repetir el mateix taller per poder aplegar a tots els mestres de música que per desconeixement o per impossibilitats personals, no varen poder acudir a aquells tallers. També cal que en la facultat de magisteri es parle del flabiol valencià i al departament de música el coneguen i el donen a conèixer als futurs mestres, així en uns anys (igual 10 o 15) no caldrà continuar fent tallers de reciclatge donant-los a conèixer el flabiol valencià, perquè ja el coneixeran.

Per altra banda, seria molt important que des de conselleria inclogueren al Flabiol Valencià dins del programa curricular de l'assignatura de música, ja que no està especificat i alguns mestres pensen o interpreten que només es pot fer la flauta alemanya i que d'altres instruments no es poden fer servir a les aules.

Paco de Domingo Muñoz

PREGUNTA. Em podries donar una petita definició de què és per a tu "Projecte Flabiol?"

RESPOSTA. Paco Bessó és l'iniciador de la idea. Primer es va fer una primera campanya dins del CEFIRE d'Alacant, que el coordinador va ser Manuel Avi, i ofertàrem uns tallers de formació per a professors de primària. Aleshores, a partir de ahí, crec que es van fer un parell de cursos i després ja no ho tornaren a ofertar. Ahí va ser on va entrar per mig de la insistència evidentment que feia falta per Paco Bessó, de dir: hem de menejar això. Aleshores, es posà en contacte amb nosaltres, en la Federació Valenciana de Dolçainers, i dins de la Comissió Pedagògica, que estava jo encarregat, ara ja no hi sóc... Lo bonico d'això és encetar un projecte i quan ja està funcionant dius: alah, eixe per a tu! Entonces, és com una roda. Resulta que elaboràrem un projecte per al CEFIRE. Aquesta vegada vaig pensar en un projecte més ambiciós.

P. És a dir, quan s'introdueix la Federació, és quan realment agarra el nom de Projecte Flabiol?

R. No, no. El Projecte Flabiol ja estava. Digam que és el nom genèric. Entonces, a partir de ahí el que vàrem fer és eixos cursos de formació per al professorat, anem a ampliar-lo en molts camps, que no siga només, això és el flabiol, funciona aixina, i hi ha aquests materials didàctics. Aleshores, crec que sí, com a coneixement de l'instrument està molt bé, una substitució a les aules de la flauta dolça pel flabiol valencià, evidentment, un instrument valencià. L'ampliació d'este projecte o la represa d'eixe model o tipus de formació, l'ampliàrem al que són molts camps: amb conferències, tallers, amb mostra de fins i tot d'on treure documentació a nivell d'investigació...

P. En relació al flabiol?

R. Més que al flabiol vaig a dir-te a la música tradicional valenciana. Era lo que nosaltres ampliàrem una mica el ventall de possibilitats. També oferírem un taller de danses per a què poguessin ser aplicades a les escoles. Qualsevol activitat física per a què el xiquet puga desenvolupar la psicomotricitat, que vaja vinculada a la música, evidentment, als instruments... Pues era una formació per al professorat extensa. El projecte que vàrem fer al CEFIRE constava de cinc dies, va ser durant una setmana, cinc dies de dilluns a divendres, de 9:00 a 14:00, i simultàniament en València, Castelló i Alacant.

P. Això quin any va ser?

R. El 2017. Clar. Fins i tot els professors de música n'hi havia fins a un taller referent a la informàtica musical. És evident que moltes coses les hem de crear. Crear a nivell de partitures, a nivell de treballs, com podem fer arranjaments per a un aula infantil, de primària, de secundària, tant per a melodietes fàcils per al flabiol com tot el que deu haver a dia d'avui en qualsevol aula de música, com són instruments escolars, parlem de metal·lòfons, panderos, panderetes, de tot. Eixa justetament la donava jo.

P. Amb tots aquests tallers i conferències, quins diries que eren els objectius que us plantejàveu a l'hora de presentar el projecte al CEFIRE?

R. A l'hora d'anar al CEFIRE anàrem directament per part de la Federació a parlar amb el cap del CEFIRE a nivell autonòmic. I li vàrem plantejar el projecte. Ell mos va dir: "este projecte a nivell de la mateixa setmana a nivell de províncies, com aneu a planificar això?" Aleshores, des de la Federació tenim el plaer de poder comptar amb professionals en tots els camps, gent vinculada principalment a la dolçaina, però tenim musicòlegs, professors, de tot. Vaig poder comptar amb un equip de dotze o tretze professors. El que feia la seua conferència de música tradicional el dilluns a Alacant, el dimarts la feia en València i el dimecres en Castelló. Rotant. Era un desplaçament de mitjos per poder fer una progressió de lo que era tots els continguts del curs que vàrem ofertar en les tres províncies.

P. Hi va haver una bona recepció per part del CEFIRE?

R. La recepció la veritat és que va ser molt bona, no n'hi hagué cap problema. De fet, quan estàs oferint un curs que a nivell cultural i musical és fonamental, a dia d'avui, és algo que hauria d'estar implantat... Jo crec que els professors no tindrien que anar a fer un curs de formació sobre este camp quan realment pense que deuria estar col·locat en la seua formació en la universitat, i conèixer tranquil·lament això. Pots fer cursos de perfeccionament en molts camps, però tindre una idea. Però clar, que te vinguen professors al curs, que per cert, va tindre una acollida... es van petar de seguida les classes.

P. Quants éreu?

R. En un principi s'ofertaren com 15 o 20 places per província però es va haver d'ampliar, concretament a Alacant. Les sol·licituds superaren el número de places. Era igual tenir-ne 15 que tenir-ne 30. Estava totalment obert tant per als professors de l'educació de pública com privada. La gent que volia s'apuntava i ho coneixia. Tinguérem gent que deia: "el flabiol, això què és?"

P. És a dir, desconeixement absolut...

R. Totalment. El curs tingué una acceptació molt bona. Fins i tot hi hagué professors que ens deien: "volem més". Malgrat ser un curs intensiu, n'hi havia de tot... Al següent any hi hagué un canvi en el CEFIRE d'ací de València, l'apartat de música crec que el passaren a Castelló... Bé... Ahí va ser on hem tingut un paron... El curs va ser sols un any. Ara sé que des de la Comissió Pedagògica de la Federació s'està treballant en preparar un altra línia de curs per a ofertar-lo aquest estiu.

P. La no-continuïtat d'aquests cursos actualment es deu fonamentalment a canvis en el propi CEFIRE.

R. Ha sigut un poquetet per eixe canvi, però vaig a ser-te sincer, també una miqueta per a descansar nosaltres. Ho haguérem pogut continuar tranquil·lament, però el que implica organitzar un model de curs d'este tipus i d'aquesta envergadura és fortíssim. Han estat un parell d'anys de descans. Està en marxa la presentació d'un altre projecte.

L'objectiu principal és donar a conèixer al professorat eixa música i que la coneguen. Partint de la base que a dia d'avui estem lluitant contra mitjans de comunicació, xarxes socials, *Spotify*... els xiquets estan més en això. Entonces, què és lo que passa amb la música tradicional? La música tradicional... Si un xiquet en l'escola no coneix les cançons infantils que impliquen la teua cultura i són de la teua comarca, de la teua província, si no tenen eixe contacte en la primera etapa de la seua formació, arriben a l'adolescència i la música tradicional se la sua. És aixina. Ni la coneixen ni la valoren. Si no la valoren no la van a respectar. L'única solució que tenim a dia d'avui és l'educació. N'hi ha que implantar-ho en educació.

P. Ara s'està plantejant fer un altre curs als CEFIRE. Es plantejaria repetir el curs que es va donar el 2017 o fer, entre cometes, un curs d'ampliació per aquells professors que van participar a l'anterior?

R. En un principi, m'imagino, perquè això ho està portant Susana, m'imagino que aniran per la mateixa línia però tal vegada aprofundir un poquetet... perquè han canviat les normatives en tema de continguts i què va per a cada curs. Han modificat un poquet lo del tema del CEFIRE...

P. Quin paper creus que ha de jugar la música tradicional valenciana, ja no sols dins del camp musical, sinó en el terreny del sistema educatiu? I, per una altra banda, per què creus que costa tant que hi entri?

R. Jo crec que deu tindre un paper fonamental, ja no només la música tradicional valenciana, sinó la formació musical, en general. És una vergonya que la música hagin anat reduint hores, en primària i en secundària... És com si se la volgueren carregar, com si no tinguera importància... La música tradicional valenciana, el gran error que n'hi ha al sistema educatiu en tots els àmbits, em referisc en primària, secundària, escoles de música, conservatoris, conservatoris superiors, el gran problema és el desconeixement. És eixa la paraula. El desconeixement per què? Perquè no l'han conegut, perquè no ha estat mai en el sistema educatiu. Eixe és el problema. I n'hi ha que anar a l'arrel. I l'arrel és eixa. Vuic dir, un bon treball progressiu d'implantació, d'estudi, de valorització, de reconeixement, això tindrà els seus fruits, si s'implanta, d'ací a vint anys, no ara. Ara és una coseta que anirà funcionant, però els xiquets que hui comencen en això, quan tinguen vint anys seran conscients de la seua cultura musical. I a les escoles de música igual. Et pose un exemple: jo he estat en una audició del primer trimestre i que resulta que les audicions són per nadal i dius, clar, nadalenques, tot aquest rotllo. Tu te pots creure que en una mateixa vesprada, en qüestió de dues hores d'audicions, han eixit a tocar huit voltes i en el programa de mà estava posat, el *Jingle Bells*? Jo em tirava les mans al cap. A veure, i les cançons de Nadal valencianes, que n'hi ha de precioses? És que no en conegueu ni una! I em remitisc fins i tot a professors de conservatori superior. Però el problema no és d'ells, el problema és que no l'han tingut en el seu procés de formació. El problema el trobe en el desconeixement per part de tots. Però com te dic, no està en un projecte educatiu.

Jo crec que el tema de la implantació, del reconeixement, de la presència, té que vindre, primer que res, des del coneixement. Però si parlem de la docència en primària, que és el primer pas, el professor que té ahí té que tindre aquesta formació, i la té que tindre des de la universitat. Moltes vegades pensem en primària. No! Qui subministra primària? Les universitats. I ahí n'hi ha un greu problema. I en les universitats, clar, és que n'hi ha un projecte i... Qui canvia eixa normativa? Qui tinga que ser que ho faça. Eixa és un poquet la meua visió del que està passant.

P. Creus que hi juga un paper important, o quin paper hi juga, el fet de la falta de conscienciació i el reconeixement de la música tradicional valenciana com a quelcom a valorar per part del sistema en general?

R. És evident. La valorització... torne al principi, ve donada pel desconeixement. És que és una roda. N'hi ha que eixir d'ella per algun puesto. Te podria passar contactes de mestres de primària que estan treballant en l'aula d'una manera

brutal la música tradicional valenciana. Però brutal, increïble! N'hi ha gent que està fent-ho, clar que sí, poquet a poquet ho van ampliant.

Després també s'ha de dir que n'hi ha un percentatge prou gran, no puc dir-te un número exacte, de dir, eixos professors que ho critique des d'un punt de vista ètic i moral, de... tu ja t'has assentat, estàs en la teua aula, i a mi me té igual... què he de donar, això? Doncs això. N'hi ha molts que van a fer cursos de formació que hi van perquè els demanen complir una sèrie d'hores per tema de triennis... Eixos professors pues estan. Eixe concepte de preocupar-te... pues... La societat, l'art, tot evoluciona, estem al segle XXI. N'hi una... que diu: estem en alumnes del segle XXI, en professors del XX i en una llei educativa del XIX. I estem funcionant aixina. I en eixe paquet, què podem esperar?

P. Creus que els objectius del curs que vau plantejar i de tots aquests anys d'extensió de l'ús del flabiol a les classes s'han aconseguit, s'han complert? I, per altra banda, en quina mesura?

R. Fer eixe anàlisi evidentment deuríem parlar amb els cursillistes que s'apuntaren i preguntar-los si els va aprofitar, si han implantat algo en les seues matèries respecte a la música tradicional valenciana. Heu investigat si en la comarca que tu estàs treballant n'hi ha música...? Moltes vegades estos processos d'investigació es deurien de fer. Totalment. Mira... en una de les ponències que he fet els vaig preguntar: cregueu que la música tradicional valenciana està morint-se? No, home no, contestaven. I començarem un debat, no molt llarg però sí opinions. A nivells de fonts de documentació, els últims llibres de recopilacions... anys 70,80. Des de llavors no s'ha fet res més, ni una reedició. No hi ha hagut des de fa 20 anys... t'ho assegure. La gent s'hauria de plantejar un poquet eixa tasca. Els dos grans llibres que hi ha són els de Jordi Reig i el de Fermín Pardo. Que dius, llevat d'eixos dos, no hi ha res més. Eixos dos llibres són una passada. El que ens han aportat són informació i una ferramenta per a ara, a partir d'ahí, treballar. I després... coneixes la Fonoteca de Materials? Ahí està morint-se d'asco! No sé si coneixes l'arxiu sonor de Fermín Pardo? Ara t'ho passaré. Morint-se d'asco, també. Està morint-se.

N'hi ha una bona activitat, molt gran, social, a nivell de folklore, de música tradicional, pels carrers, pels pobles... Sí. Però a nivell de grup de danses, te puc assegurar que n'hi ha un 80-85% de repertori comú. N'hi ha un repertori molt gran que és comú i que podem disposar d'ell. Però clar... després també n'hi haurà grup que del seu poble s'haurà preocupat un poquet... N'hi ha molta activitat, molta activitat, a nivell d'eixe color, en l'àmbit social. I està viva, la música tradicional no morirà mai gràcies a la societat. No a un sistema educatiu, sinó a la societat. La gent es fa partícip de viure eixa essència gràcies a una activitat social, un hobby. Des del sistema educatiu, això no està.

P. I ja per acabar, quines idees, projectes, propostes, s'estan debatent o tenint per consolidar, per un costat, l'ús del flabiol i la música tradicional valenciana, i per un altre costat, per expandir-lo?

R. En un principi es va notar un augment de la presència del flabiol i de la música tradicional valenciana en el aula, arrel dels cursos i de Manuel Avi. N'hi ha una persona clau que és Paco Bessó. Estem prou en contacte amb això. Lo que en un principi... lo que podem fer és ofertar formació. L'acceptació del sector del professorat que és lo que seria lo lògic, és depenent. Nosaltres t'ho oferim, que tu ho compris o no..., ja és qüestió ètica teua. Que ho puc comprendre, que n'hi haja professors que diguen que no volen donar el flabiol. Pots treballar la mateixa música tradicional valenciana amb la flauta dolça. Una vegada tot eixe punt que nosaltres oferim... Com podem consolidar això? Tiempo al tiempo. Cal esperar a veure què passa. Coneixes MUSIT? Museu d'instruments de música tradicional, a Gilet. Ofereixen visites guiades a col·legis, aules... Allí vas a tindre xerrades, vas a escoltar els instruments... I damunt, te van a ensenyar a fer-te a tu instruments de canya. N'hi ha moltes coses, n'hi ha molta oferta. N'hi ha molta! Ara falta el concepte de l'acceptació, del coneixement, del reconeixement, de saber que està allí, i de valoritzar això. L'hem de saber valorar!

Susana Díaz Tejedor

PREGUNTA. Hola, Susana. Per començar voldria saber quina és la teua relació amb el Projecte Flabiol.

RESPOSTA. Jo sóc mestra de primària d'anglès i de música. La meua relació amb el tema del flabiol i el CEFIRE és que jo estic en la directiva de la Federació Valenciana de Dolçainers i Tabaleters del País Valencià, i sóc jo la que està fent les gestions amb el CEFIRE per a posar de marxa de nou, perquè es féu en el 2015 i no s'ha tornat a fer, pues de posar en marxa de nou l'ensenyament, els cursos de formació del flabiol per a mestres, i en eixes estic... En aquell moment es feren com unes jornades, que es van fer en juliol, i clar, les modalitats de formació van canviar.

P. Com està en aquests moments el tema? Per què creus que alguns mestres i professors dubten a l'hora de fer el canvi al flabiol?

R. Ara mateix no estic de mestra de música. També té molt a veure el col·legi on has estat, si estàs prou de temps, si pots mantindre la teua programació, si n'hi ha confiança també per part de l'equip directiu, si te deixen donar la teua programació o si d'alguna manera et posen com a apostilla fer carnestoltes, els festivals.... o això.

Sí que sé el moviment de Musiscola sí que n'hi ha mestres que estan tocant molt la música popular i tradicional valenciana, i que per ahí també m'han preguntat el fet de la formació, això sí que t'ho puc dir. Però manca molt material que hi pugua haver, dins de la programació i atenent a les editorials normals. N'hi ha pinzelladetes i n'hi ha molts mestres que, òbviament no són músics de música tradicional, que ho deixen un poc de costat. Sí que sé de col·legis que l'han utilitzat, però també sé que utilitzen la flauta dolça, la de digitació alemana, per a fer les classes, encara que siga per a música tradicional.

P. Quins objectius t'has marcat en la tasca que actualment estàs desenvolupant?

R. Els meus objectius és que el CEFIRE m'atenga, no només per a fer jornades en juliol, sinó també per a fer tallers o seminaris. No abogue per la suplantació del flabiol per la flauta dolça, sinó també per la implementació. A banda d'això, que no només es quede en el que és l'aula de música, sinó que també pugua abastar fins a l'àrea d'educació física, atenent a la música popular i tradicional i a d'altres instruments també, que puguen acompanyar el que és el flabiol, fins i tot incloent danses i jocs populars. Tots aquests són els objectius que nosaltres,

des de la Federació, estem veient que tal volta serien oportuns per a què la gent vulguera tindre esta formació i tinguera un ús més funcional a l'escola.

P. Llavors hi ha una interrelació entre música i moviment...

R. Una de les coses que sí que hem vist és que en algunes coses, alguns mestres, que sí que els agrada, intenten fer danses del Corpus i tal, adaptant-les, i estaria bé el fet de poder recolzar diferents itineraris dins de la formació del flabiol valencià atenent a diferents criteris de música popular i tradicional.

P. Llavors actualment s'està treballant per tal de reimpulsar de nou els cursos dels CEFIRE?

R. Ara en estos mateixos moments estem posant-nos, de nou, perquè l'any passat ho férem, però es quedà a l'aire... Han tornat a canviar, que este és un problema que ens trobem amb el CEFIRE, han tornat a canviar la gent que duia el tema, estic escrivint-los, parlant amb ells per a tindre una reunió, però és més lent que "el caballo del malo", tot això. Així que este és un dels handicaps, dels problemes.

Fa dos anys que es féu l'últim, que van ser com unes jornades, perquè n'hi ha diferents itineraris de formació, un és les jornades, que foren en juliol. Foren unes jornades prou exhaustives, de material i de tot el que es feia. Però la veritat sí és que sí que varen anar prou mestres a formar-se, però com que era com molt exclusiu. També sé que els mestres que van anar, molts d'ells formen part de la música tradicional valenciana. Per tant, també hi ha un altre apartat a contemplar, és que s'involucre altre tipus de professorat, de primària, d'educació física... Aleshores, és millor que la formació siga jornades, però també podrien ser tallers i seminaris, de manera que més gent que fins i tot no estiguera tan relacionada amb la música tradicional, puguera treballar amb projectes o d'una manera més global, més holística, dins de l'escola, i al final això tinga una funció dins de la mateixa.

S'ha de donar la possibilitat a qui vullga canviar l'ús de la flauta dolça de digitació alemana pel flabiol només, encara que no és molt realístic perquè a l'escola s'ha de donar tot tipus de músiques i aleshores faria falta l'altra.... que això és el que abogava antigament, que era la suplantació. I ara també la idea està en no sols això, sinó implementar, que també... estiga la flauta dolça o la que es vullga fer però introduint també el flabiol valencià.

David Reig Delhom

PREGUNTA. En termes generals, i si vols, breus, què seria per a tu "Projecte Flabiol"? Quins objectius tindria al teu parer?

RESPOSTA. Jo no sé què és el Projecte Flabiol. Jo sé que en un moment determinat va haver una persona que és Vicent Pastor, malauradament ja va faltar..., que jo havia editat uns materials de música tradicional valenciana per la flauta i xerrant un dia em va dir: per què no ho fas en el flabiol? I jo no m'havia plantejat mai eixa pregunta. Sí que coneixia la seua existència i vaig dir, per què no ho faig amb el flabiol? I a partir d'ahí vaig dir..., clar, si tenim un instrument nostre, si no l'utilitzem nosaltres qui va a utilitzar-lo? I a partir d'ahí doncs comencí a utilitzar el flabiol. Jo me faig els meus materials, els meus arranjaments i en lloc de per la flauta els faig per al flabiol. Simplement és una militància cultural. Jo no tinc res en contra de la flauta, el mateix que feia abans amb la flauta faig ara amb el flabiol. La història és: tenim un instrument nostre que té la digitació de la dolçaina -jo no sóc dolçainer- i simplement és, si tenim un instrument nostre, si no l'utilitzem nosaltres qui el va a utilitzar? A partir d'ahí tots els materials que he elaborat els he fet per al flabiol.

P. I què et porta a editar-los i a començar el projecte de "Canta, toca i balla"?

R. "Canta, toca i balla" per a mi és una manera de dir que en classe de música s'ha de fer música. I què es fa amb la música? Doncs cantar, tocar i ballar. En un moment determinat, com que elabore els meus materials, vaig veure que tenia un montó de cançons tradicionals valencianes i vaig fer una edició en una editorial. Després d'això vaig veure que el que a mi m'agradaria que m'arribara com a professor és, ademés d'eixes partitures arranjades pels instruments que tenim a l'aula, un àudio, ja que muntar una instrumentació requereix el seu temps, però n'hi ha karaokes. Si volguera que algú me fera materials, això ho faria així. Com que tinc la sort de comptar amb l'editorial Audioart, doncs tira-li.

P. Alguns professors es queixen, en part, que falta com materials editats o, per una altra banda, que cadascú s'edita els seus però que falten com a mecanismes de coordinació entre tots els professors que treballen amb el flabiol. Tens aquesta sensació?

R. La sensació per una banda és real. Si tu compares la quantitat de coses que hi ha editades per a flauta dolça són infinites comparat amb el que hi ha per a flabiol, però existeix l'Audacity, fiques l'àudio el transportes i el tens per al flabiol. Sí que és molt més còmode treballar amb la flauta per la quantitat de coses que hi ha per a la flauta. El fet que se queden les coses un poc escampades, clar, no se pot competir contra les gran editorials. Aleshores, jo el fet d'editar-ho... Hui en

dia, si tu edites, qui vol arribar a través d'Internet, s'arriba a estes coses, buscant, buscant...

El flabiol és voler anar al flabiol, suposa una decisió, suposa una presa de consciència, de dir, això existix, jo vuic, i encara que em resulte més incòmode, vaig allà.

P. Si és tan fàcil, quins creus que serien els condicionants per a què alguns professors no facin aquest pas?

R. La comoditat i el desconeixement. Jo crec que el flabiol encara és un gran desconegut. Fa res que les dolçaines estan en els conservatoris. I això fa res. Són eixes dues coses. Una que és molt més còmode seguir on estàs i l'altra que encara n'hi ha un gran desconeixement. I s'han fet cursos en els CEFIRES, he participat en alguns d'ells... De totes maneres, en eixes cursos quantes persones hi van? En definitiva, comoditat i desconeixement.

P. Quina relació vas tenir tu amb els cursos del CEFIRE?

R. La meua aportació era dir "mireu què es pot fer amb el flabiol, que és el mateix que esteu fent amb la flauta". Jo ensenyava com feia els arranjaments, en fèiem uno en directe i la melodia es pot tocar amb el flabiol fàcilment, igual que en la flauta. Doncs si voleu ahí està el flabiol.

P. Quina creus que va ser la causa per la qual l'Administració Pública impulsessin cursos de flabiol quan ja s'havia implantat en moltes escoles i no s'havia donat fins aquell moment cabuda a aquest instrument?

R. Jo crec que va ser Paco Bessó el que va insistir amb la importància, duia anys i anys i anys reivindicant l'ús del flabiol. Jo crec que això són circumstàncies... Et pots trobar amb una persona en un moment determinat que té una mínima sensibilitat per això i diu: "anem a fer-ho".

P. Dins de la pròpia estructura dels CEFIRE?

R. Sí, dins de l'estructura. El que passa és que són condicionants que van més allà del meu coneixement. No saps mai per què. Per què això no té una continuïtat en el temps? Doncs no ho sé. També hi ha vegades que te plantes si les circumstàncies hi són, què ha passat? Les coses igual que passen deixen de passar. I no saps per què passen i no saps per què deixen de passar. Són sensibilitats o coincidències que en un moment determinat floreixen i després... Pot tornar.

P. I en els cursos es van establir com diàlegs, converses, discussions entre els professors que hi participaven, què suposava fer el canvi al flabiol...?

R. Això és una opinió personal. Jo crec que la gent que s'apunta als cursos és gent que té una sensibilitat per la música tradicional valenciana, gent que té curiositat... I clar, la música tradicional és una música que en el estatus global està a l'última divisió, n'hi ha moltes altres que es consideren més importants. És un desconeixement.

Per què en un moment determinat apareixen orquestres i apareixen en les associacions musicals....? Són processos, però el flabiol encara no està ahí, la música tradicional encara no està ahí, no té la importància que algunes persones creiem que hauria de tenir.

P. I per quin motiu creus que costa tant?

R. Per una qüestió de sensibilitat cultural, de consciència de jo pertany a un territori, que al igual que tenim una llengua, tenim una gastronomia, tenim unes tradicions, tenim una música, però els Moros i Cristians tenen un arrelament fortíssim, les Falles ja no t'ho vaig a dir! N'hi ha algunes manifestacions així que tenen una empenta grandíssima, en llocs reduïts, en la seua circumscripció i que al cap del temps són conegudes i reconegudes, però la música tradicional valenciana és la germana petita de moltíssimes germanes que n'hi ha dins del món de la música.

P. Quants anys fa que estàs en aquest institut?

R. 21 anys, comptant aquest.

P. I quants anys fa que treballes amb el flabiol aproximadament?

P. No sabria dir-te... Ja fa pues... 6, 7 o 8, més o menys, per ahí anirà la cosa.

P. En el moment en què canvies al flabiol, notes alguna reticència per part dels pares, del professorat....?

R. No. La direcció del centre sí que m'ho va pregunta, sinó simplement per què fas el canvi. El problema que té és que no n'hi ha música arranjada, però com que els arranjaments els faig jo, no n'hi ha problema. Jo no he trobat un problema gran mai per la implantació del flabiol, n'hi ha vingut cap pare... Ningú pregunta al professor de matemàtiques per què canvia el llibre, ni al professor de llengua per què recomana eixe llibre per a llegir... Simplement és una decisió que prens en un moment determinat. Els objectius que vuc aconseguir els puc aconseguir amb el flabiol, doncs tire endavant. Jo no he trobat ninguna reticència ni cap

entrebanc per a portar-ho endavant. Jo no m'he plantejat tornar a la flauta perquè no tinc cap problema en això.

P. Quins serien els objectius?

R. El que jo faig en classe és bàsicament ensenyar a llegir partitures al nivell que se puga, per a partir de la lectura de partitures arribar a tots els conceptes de la cultura i del llenguatge musical... A classe de música s'ha d'ensenyar llenguatge musical, cantant, tocant i ballant. Cada professor se sent més a gust fent el que considere més oportú... Els objectius són, primera, a partir del llenguatge musical arribar als conceptes musicals perquè per a mi és una de les assignatures més importants dels instituts. Malauradament poca gent llig després de deixar les classes.

P. I els primers anys que vas treballar amb el flabiol l'alumnat coneixia l'instrument?

R. Sincerament jo diria no. Jo coneixia el flabiol perquè tenia una relació amb la música tradicional perquè m'agrada anar a ballar balls de plaça, els grups que toquen música tradicional sempre n'hi ha algun o altre que toca el flabiol... És un instrument que jo coneixia. Però sincerament jo crec que ara el coneixen perquè els que vénen ací tenen els germans, tenen els cosins que ja han passat, però quan vaig començar si algú el coneixia seria l'excepció... Però com els professors de música, si feres una enquesta a nivell de tots els professors de primària o de secundària, de conservatori o d'escoles de música, quina és la proporció que el coneix...

P. Quin gènere treballes a classe?

R. Anem a veure. Què passa? Per aprendre... les cançons més senzilles, que els alumnes siguen capaços de seguir-les, n'hi ha moltes senzilles a la música tradicional valenciana... Però tenim un currículum, ara a 3 d'ESO hem tocat una cantiga d'Alfons X... Amb el flabiol es pot tocar el mateix que en la flauta, qualsevol melodia que siga adaptable a la tessitura i les posicions es pot tocar amb el flabiol, qualsevol música. La música i les cançons són un pretext per a arribar a explicar conceptes. S'han de sembrar llavors de dir: això és el que hi ha, això es pot buscar d'esta manera, es pot fer d'altra forma, i s'ha de tenir criteri per saber si una cosa és vàlida o no.

P. Saps d'algun alumne que arran de tocar el flabiol ací després s'hagi animat...?

R. Crec que uno. Per a mi no és un objectiu. Que té la mateixa digitació que la dolçaina és un fet, però jo no vuic fer dolçaines. Tu sembres... si alguna vegada

algú vol, doncs la digitació ja la té. No és un objectiu que arriben a la dolçaina. Aquest és el germà xicotet.

P. Un dels problemes que la gent expressa és la continuïtat entre primària i la secundària. Com ho veus tu això?

R. Jo crec que ens el primers de l'ESO no hi ha un gran problema i als col·legis adscrits a aquest centre es toca la flauta. Si jo creguera que és un canvi bruscat no m'ho plantejaria. Les posicions són molt similars.

P. Un dels punts que es va parlar a Alfàs del Pi en la trobada del 2014 va ser de fer una trobada/festival d'escoles i instituts que treballaven amb el flabiol. Això finalment no es va dur a terme. Creus que seria positiu per fer més extensible l'ús del flabiol fora de les parets de les aules?

R. Podria ser. Però el que passa és que en eixos tipus d'events és, això qui ho organitza? Això en quin objectiu se fa? Per a què se fa? Quan plantejes una acció educativa tens un propòsit, donar a conèixer el flabiol. Però això on es fa? Com se fa? A mi no em pareixeria mal, però qui ho organitza? Perquè organitzar este tipus de coses no és fàcil. Jo ho veig complicat perquè algú hauria de dir: jo vaig a organitzar això.

P. Quines idees, propostes, faries o tens per a què el flabiol superés este desconeixement que dius que hi ha, per expandir el seu ús, o per a consolidar la feina que s'ha fet?

R. Sempre dic el mateix. Conselleria hauria d'apostar pel flabiol a través de cursos de formació per al professorat. Com fas tu conèixer una cosa? Si tu apostes pel flabiol pues has de dir: Paco té un projecte per a un curs cada X temps per a conèixer-lo. La qüestió institucional de formació del professorat i l'altra l'elaboració de materials. I qui està en les millors condicions per a fer eixes coses? La Conselleria. Per què? Perquè és la que té recursos a través dels CEFIRE, igual que editen altres coses, editar estes per a fer més extensius els materials... Açò ha de vindre de dalt.

P. Quina avaluació en fas, en termes generals o en els que consideris, de l'ús del flabiol a classe, en relació als objectius inicials?

R. Per a mi la valoració és molt bona. El mateix que aconseguia amb la flauta ho aconseguisc amb el flabiol. Si per a mi el flabiol haguera estat un problema per arribar als objectius que jo volguera, l'haguera desestimat ràpidament. El mateix que es toca en un instrument es toca amb l'altre. El flabiol és una flauta, es diu

el flabiol perquè té el nom, però és una flauta de bec com poden haver denominacions d'altre tipus de flautes.

P. I a través del seu ús has notat un major nivell de consciència per part de l'alumant en relació a què és la música tradicional valenciana?

R. Ojalá, ja m'agradaria a mi. Saps què passa? Consciència no ho sé, coneixement potser sí. En un curs no pots tocar moltes cançons. La sensació que tinc és que... Ací en este institut també tenim un cor. Com l'assignatura de música es dona en valencià, doncs cantem en valencià, i en valencià cantem moltes cançons tradicionals i també no tradicionals. Arriben a tenir un coneixement d'algunes músiques que abans no tenien i això és positiu... Clar, n'hi ha tantes músiques en el món...! Per a fer unes coses se'n deixen de fer altres. A vegades et plantejes si ho estàs fent bé... Jo visc en un territori que té patrimoni immens i una varietat i riquesa impressionant, no sóc l'únic, hi ha molta gent que creu això...! És tirar llavoretetes i intentar sembrar la curiositat.

Teresa Ortega Ferrer

PREGUNTA. Primer de tot m'agradaria saber en quina escola estàs.

RESPOSTA. A veure, és que fins l'any passat estava a Alcàsser, però ara he concursat i vaig a començar en el Víctor Oroval de Carcaixent. El que passa és que a aquesta escola encara no he anat perquè ara estic de baixa de maternitat. Ara començaré al Víctor Oroval de Carcaixent.

P. Bussejant per Internet he vist que hi ha molt poc escrit sobre el flabiol valencià. Hi ha molt poquet i això és una dificultat. Com va sorgir el teu interès, l'any 2014, per escriure un TFG sobre el flabiol?

R. Jo sóc dolçainera i a l'Escola de Dolçaina d'Algemesí, ara ja no, però abans primer es feia un any de flabiol i després ja es començava amb la dolçaina... Així s'aprofitava aquell any de flabiol per ensenyar una mica de solfeig abans de començar amb l'instrument de dolçaina pròpiament dit. Ja havia escoltat que hi havia alguna escola que utilitzava el flabiol i com jo ja donava classes de música, em vaig plantejar si podia posar el flabiol a l'escola en comptes de la flauta dolça. Com ja l'havia tocat, ja m'havia plantejat els pros, els contres, si hi havia material o no, si les característiques serien bones per als xiquets o no. I com en eixe moment estava fent una adaptació al grau i el treball de fi de grau podia ser de qualsevol cosa, vaig dir, bueno, vaig a aprofitar-lo per a què a mi em servisca.

P. Quines serien les conclusions sintetitzades que en vas treure del teu TFG?

R. Crec que tant el flabiol com la flauta dolça al final són bons per a l'objectiu de transmetre la música. Depenent de com encares les teues classes, t'anirà millor un instrument o un altre. Vull dir, jo sóc més d'encarar-ho a la música tradicional, a la música popular, aixina més de poble, llavors el flabiol per les seues característiques va millor... Però si jo fóra una persona que m'agrada treballar més la música clàssica, doncs possiblement les característiques de la flauta dolça m'aniries millor. Això no vol dir que no es puga treballar la música clàssica o la música popular amb qualsevol dels dos instruments. Però si la majoria de cançons que treballe són d'una característica o altra, anirà millor un instrument o altre.

P. En la teua primera destinació a un centre ja vas utilitzar el flabiol?

No. En Alfàs de Pi no. Jo sabia que volia concursar i que el meu pas per allí era temporal. En la meua escola l'equip directiu em digué: "no poses el flabiol, que és una cosa molt nova, que el mestre que vinga després a lo millor vol o a lo millor no vol". Entonces, no m'ho prohibiren però em demanaren que no el

posara. Si haguera volgut, ho haguera pogut fer, perquè al final era una decisió meua. Vaig voler-los fer cas, vaig esperar. Quan vaig arribar a Alcàsser, pues ahí sí que vaig posar el flabiol.

P. Quant anys vas estar a Alcàsser?

R. En Alcàsser he estat quatre anys.

P. Quan vas ficar el flabiol a les classes de música a Alcàsser, l'alumnat el coneixia, sabia què era?

R. No el coneixien per a res. De fet, el primer any li deien flauta. Després ja es van anar acostumant. Jo no el vaig ficar a tots alhora, sinó gradualment, els de tercer, després als de tercer, quart, després tercer, quart i cinquè, etc.

P. Hi havia algun comentari de per què s'utilitzava el flabiol per part dels pares?

R. No, de fet no. Dels pocs pares que van fer algun comentari eren positius. Els alumnes sí que ho preguntaven, el perquè no tocaven la flauta que s'havia tota la vida. Molts professors també em preguntaven per curiositat.

P. En les teues classes de música, treballes amb partitures d'edició pròpia o amb partitures ja editades?

R. D'edició pròpia.

P. Amb quin tipus de gènere musical treballes?

R. Tradicional, popular. Cançonetes infantils valencianes, bàsicament. Amb algunes de composició pròpies, per allò que per a començar que han de tocar el SI o el LA, no hi ha cançonetes. Una vegada comencen amb tres o quatre notes, ja amb cançonetes valencianes infantils.

P. Alguna vegada has treballat relacionant el flabiol amb el cant, el ball o inclús tocant d'altres instruments?

R. Tocant amb d'altres instruments: instrumental Orff. De fet, igual no he arribat a tenir uns alumnes amb tant de nivell com m'haguera agradat perquè potser he anat més espaiet amb les cançons per tal de poder incloure instrumental Orff, en comptes d'anar flabiol, flabiol, flabiol.

P. El propi alumnat coneixia les cançons que tocàveu a classe o eren noves també per a ells?

R. Els primers alumnes que vaig tindre no les coneixien perquè el mestre de música que hi havia abans no havia treballat amb cançonetes infantils. Però el que estava aprofitant era que en primer i segon cantàvem moltes cançonetes infantils de manera que, quan arribaven a tercer i començaven amb el flabiol, eixes cançonetes ja les coneixien.

P. Després de tots aquests anys d'implementació del flabiol, quins diries que són els motius pels quals alguns professors o mestres encara són reticents a l'hora d'incorporar-lo o substituir-lo per la flauta dolça?

R. Possiblement per diversos motius. Un per les característiques de l'instrument, que no té DO greu i que sempre hi ha el FA#. Eixa la primera, i el segon és que un canvi sempre assusta molt, sobretot perquè no hi ha molt material fet, no hi ha molt material adaptat per a tocar el flabiol. Hi ha quatre coses que has de saber on buscar-les. És el canvi i la búsqueda de materials.

P. Creus que també hi pot influir, com també a tu et va passar, que el fet de moure's per diferents escoles, faci difícil instaurar, si no és de forma sistemàtica, el canvi?

R. Sí, sobretot perquè quan tu arribes a una escola, el material i els instruments ja han estat triats l'any anterior. Jo, per exemple, a Alcàsser, el primer any que vaig arribar no vaig posar el flabiol. En juny ja s'havia dit als pares que compraren la flauta, que compraren llibre de música, que... Entonces, aquell any ho has de deixar estar. Si cada any vas a una escola diferent, la cosa es complica.

P. Algun dels teus alumnes ha mostrat interès, a partir de tocar el flabiol, a començar a tocar la dolçaina?

R. Una alumna he tingut, però només una. En Alcàsser, que és on jo estava, que jo sàpiga no hi ha Escola de Dolçaina. Això també para un poquet. També és un instrument que per a tant menuts els para un poquet. Els atrau molt més un saxo, una trompeta, un clarinet, que la dolçaina. Jo crec que això es donarà en casos més en secundària, jo crec. Jo espere que haja deixat un poc d'empremta!

P. El 2014 hi va haver la "I Trobada de Mestres pel Flabiol Valencià" i que una de les propostes que es van fer era realitzar un festival/trobada de diferents centres que treballaven amb el flabiol valencià, però que aquesta iniciativa va quedar com en *stand-by*. Al final s'ha produït?

R. Que jo sàpiga, no.

P. Per algun motiu en especial, dificultats?

R. Jo crec que per la distància. Les escoles que en aquell moment treballaven el flabiol eren poques i estaven molt repartides per a tota la geografia. Crec que això serà més viable quan ja hi haja més escoles, d'un mateix poble o d'una mateixa comarca, de fer una trobada.

P. Quines propostes de futur faries per a què els mestres i professors coneguessin l'opció de treballar amb el flabiol?

R. Jo seguiria amb la formació amb els CEFIRE, que ara per ara estan parats. Tots els anys posaria un curs de CEFIRE en cada una de les províncies, perquè sempre hi haurà mestres que vulguen apuntar-se i que vulguen aprendre. I promoure la creació de materials per al flabiol. De material n'hi ha, però cada mestre és el seu. Si Conselleria, d'alguna manera, promoguéss d'alguna manera que es facen partitures per a després publicar-les... De material n'hi ha de fet segur, el que falta és compartir-lo.

P. Creus que amb l'ús del flabiol has despertat en el teu alumnat algun tipus de consciència en treballar amb la música tradicional valenciana, encara que siguin molt menudets?

R. Jo crec que sí, però no només pel flabiol, sinó perquè cantem cançonetes infantils valencianes, després amb el flabiol, que els ho he explicat moltes vegades què és el flabiol, les cançons són valencianes, i també feia danses valencianes. Jo crec que una mescla de tot algo sí que he fet. Amb els anys he vist un bagatge en alguns alumnes.

P. Quina avaluació en faries, en termes generals, del fet de treballar amb el flabiol i amb la música tradicionals valenciana dins dels centres educatius?

R. A vore. Jo crec que els objectius sí que els he complert, que coneguessin els instruments valencians, la música tradicional valenciana i aprofitar que tenim un instrument valencià que és bo per a la música valenciana, i que l'han de conèixer. Si no fem això, deixem una part de la nostra cultura, que si no ho troben a l'escola, ja no ho coneixeran, ja no ho van a treballar. En aquest sentit sí que he vist que ho he aconseguit. Sí que és veritat que a lo millor em falta treballar-ho un poc més, mirar de quina manera doncs el que t'he dit abans, avançar més ràpidament. Potser m'he centrat molt amb la música valenciana i no estaria mal agarrar algo de música clàssica, de música del món. De totes maneres, crec que encara queda molt treball per a fer.

Marià Trescolí Arnandis

PREGUNTA. En quina escola actual estàs i quants anys fa que hi ets?

RESPOSTA. Pues mira, jo estic en el Blasco Ibáñez d'Alginet, i estic ací des del setembre de 1999.

P. Quants anys fa que treballes amb el flabiol en aquesta escola?

R. Enguany serà el tercer any. Jo sempre havia utilitzat la flauta alemanya i comencí en tercer, quart, i enguany els del flabiol em pugen a cinquè. L'any que ve seran ja tot flabiols. Aquest any encara em queden tocant la flauta els de sisè.

P. Per què vas decidir fer el canvi?

R. La pregunta podria ser una altra: per què s'ha de tocar la flauta alemanya? Eixa hauria d'haver sigut la primera pregunta. Jo fiu un curset d'estiu, una de les ponents fou Teresa Ortega, l'altre era Domingo... l'altra era Asunción... Férem un curset i el curset no només era de flabiol, sinó de repensar la nostra assignatura, la nostra tasca, però no només l'instrument, sinó també el folklore. Per exemple, ací les cançons típiques de la contornà són: Ramonet si vas a l'hort o La manta al coll. El nostre folklore està fet per al flabiol o per a la dolçaina, no per a la flauta alemana. No és canviar només l'instrument, és canviar el repertori. En fi, per al nostre folklore el flabiol és el més adient.

P. En quin any vas fer aquest curset?

R. Doncs l'estiu del 2017. El setembre de 2017 ja el fiquí a tercer.

P. Quan vas proposar el canvi a l'escola on treballes, va haver-hi alguna dificultat, algun comentari...

R. Que va! Tot el contrari! Justetament ací van ser dos mestres més de la meua escola, que eren tutors, que varen fer també el curset, perquè ells eres dolçainers. En la meua escola la directora és dolçainera. Al revés, tot el contrari, molt involucrat, el centre.

P. El teu alumnat coneixia el flabiol?

R. Gens, no, no. No sabien que existia. No ells sols, ací en la contornà no es coneixia. Al meu poble, jo sóc d'Alcúdia, allí s'està ara ficant en una escola, també, però la majoria de gent no coneix què és el flabiol, ací a la Comunitat Valenciana.

P. Els teus alumnes la dolçaina la coneixien?

R. Sí, perquè ací a l'escola n'hi ha estos mestres que t'he dit, que toquen la dolçaina, la directora també, jo toque un poc també... Jo sóc trombonista, no vinc del món del folklore, sinó de banda, de jazz...

P. A les teues classes, quan fas classes de música, treballes amb partitures editades pròpies o les que han fet d'altres mestres i professors?

R. Jo estic utilitzant les partitures de Bessó. Eixe tio ha fet allí una tasca digna de reconeixement. Ell té totes les cançons populars ordenades per graus, per intervals. Jo vaig traient d'ahí, faig les fitxes, després faig alguna audició... Però bàsicament això, de Bessó. És que està molt ben fet. Està la música i la lletra i són tot cançons populars.

P. I en alguna activitat relaciones el flabiol amb el ball, el cant, o inclús tocant amb d'altres instruments?

R. Sí. Ara, per exemple, estem muntant la carxofa. Aprofitem i el toquem amb el flabiol. De fet, el flabiol és com la dolçaina però per a xiquets.

P. Per què creus que davant d'aquesta extensió del flabiol encara costa que alguns mestres o professors facin el pas cap a aquest instrument?

P. Tots els canvis costen molt sempre. Els mestres ens fem molt còmodes, cadascú té el seu mètode, el seu material. Cadascú es pensa que és el nostre senyor. D'entrada, a la gent els canvis ens senten mal. Ens ajuntem amb els de Magisteri, amb els de la carrera, i jo sóc el bitxo raro amb el flabiol. Xe, per què esteu tocant Campanitas o idiotades de Disney? Els xiquets comencen a parlar en valencià, en la seua llengua, a parlar...a nomenar lo que tenen més a prop. En la música ha de ser igual, has de començar amb el teu idioma, amb la teua música, i amb el teu folklore, i l'instrument per a eixe folklore (...) és el flabiol. I a banda que, per a cantar, per a ballar, és el nostre instrument. Però bueno, quan un s'ha acomodat amb la flauta... Els canvis costen molt.

Un altre dels motius, tu que ets català, ets de Lleida... jo he estat molts anys per veure si podíem veure TV3 o el 33, on jo veia el Tradicionari, m'agradava molt, veure el vostre folklore... Ací no hi ha res semblant, ací no hi ha eixa tradició... Els valencians no tenim eixe orgull cultural que hauríem de tindre com teniu vosaltres. Ací pareix sempre que el que ve de fora siga millor.

P. Creus que introduir el flabiol pot ser un pas per recuperar, entre cometes, aquest orgull que estàs dient?

R. Sí, home, clar que és un pas. És el pas, jo crec que és una responsabilitat que tenim els mestres de música a les escoles. Nosaltres no fa falta que ensenyem les cançons que estan súper ensenyades. S'han d'ensenyar les cançons d'ací. La nostra faena és donar a conèixer les coses d'ací. Nosaltres hem d'ensenyar el que, si no ho ensenyem nosaltres, es perdrà. El flabiol no implica només un canvi d'instrument, és un canvi de paradigma.

P. Quines propostes o idees tens o es comenten en el teu entorn per a fer que el flabiol es consolidi a les escoles o instituts on ja s'ha instaurat o expandir-se més en aquells llocs on no s'ha instaurat?

R. Doncs mira... Fer cursets, aquell curset que fiu, doncs si en el curset érem 25, igual que jo vaig canviar, deu o dotze més canviarien. Veig això, o veig... Tot seria que des de Magisteri, al igual que he donat assignatures de flauta allí, doncs començar des d'allí. Ho estic pensant a bote pronto. En Magisteri per què s'ha de donar flauta? Açò és Alemanya? Doncs que es done flabiol! Està tot inventat. A vegades agarrem el mètode Kodaly però amb les cançons de Kodaly... no. Mètode Kodaly però en el nostre sistema, la nostra tradició.

Un altre dels problemes de per què la gent no canvia al flabiol, és perquè encara no hi ha material fet. No hi ha llibres per a flabiol. Molts mestres diuen: quin llibre gaste jo? Ens tendim a acomodar.

P. Creus que faltaria una espècie de millor interrelació entre tots els mestres i professors que treballen el flabiol per tal de compartir idees, material...?

R. Les interrelacions mai estan de més! Per supost!

P. Quina avaluació en fas, en termes generals, del treball que has fet amb el flabiol a classe? Has aconseguit els objectius que tenies, veus canvi en la conscienciació en el teu alumnat del que és la música tradicional valenciana...?

R. Home, en general sí que estic content. Ara estic començant amb els de cinquè... L'equip directiu està involucrat... Ja és el tercer any que els xiquets toquen el flabiol. Ja dona gust que ja toquen La manta al coll... Ja van tocant que xe, dona gust, que toquen. Hem donat un llenguatge musical, igual utilitzem una cançó que una altra. I bueno, hem vist allí el nostre folklore. Gràcies al flabiol, amb l'excusa del flabiol, al canviar al flabiol, hem millorat moltes coses. En fi, no m'arrepentisc per a res. De fet, el següent pas, estem a veure com ho gestionem,

és comprar dolçaines per a mitjan cinquè passar a què els xiquets apliquen eixos coneixements a la dolçaina. Vull dir, el flabiol és la preparació a qui vullga ser dolçainer. Tindre ahí un grup de dolçainers pot ser molt motivador. No és el mateix dir "anem a estudiar eixa cançó, que és molt xula, el pròxim dia la pregunte i fique nota" o dir "això anem a deixar-ho clar que anem a fer una cercavila el dia de Sant Anton". Això se passa de fer una activitat a fer una tasca competencial. Estic content del projecte. M'està agradant este camí.

Modelo encuesta

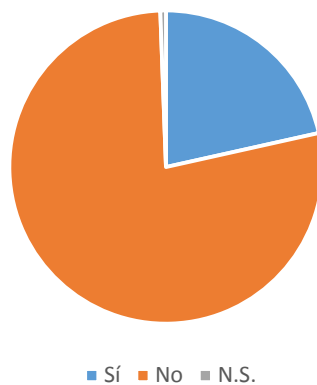
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Departament de Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

<p>Bon dia/vesprada. En el marc del Màster Universitari en Professor/a d'Educació Secundària, estic realitzant una enquesta relacionada amb l'ús del flabiol a les classes de música. Per això, sol·licito la seua col·laboració i li agraeixo per anticipat. Li asseguro l'anonimat i confidencialitat de les respostes en base al respecte a les lleis vigents.</p>		
P1. Coneixies l'existència del flabiol valencià abans de tocar-lo a les classes de música?	P4. A partir de la pràctica amb el flabiol es coneix repertori de la música tradicional valenciana. En quina mesura creus que aquest fet és important?	P6. T'agradaria aprendre més sobre el flabiol i/o la música tradicional valenciana a les classes de música?
Sí	Molt important	Sí
No	Bastant important	No
N.S.	Poc important	N.S.
N.C.	Gens important	N.C.
	N.S.	
	N.C.	
P2. T'has plantejat aprendre a tocar la dolçaina a partir de la pràctica del flabiol valencià?	P5. En una escala del 0 al 10, en què 0 és 'molt negativament' i 10 és 'molt positivament', com valeres que a les classes de música s'aprenGUI a tocar el flabiol valencià?	P7. Sexe:
Sí	0 Molt negativament	Home
No	1	Dona
N.S.	2	No-binari
N.C.	3	N.C.
P3. En quina mesura creus que tocar el flabiol valencià a classe és diferent de tocar la flauta dolça?	4	P8. En quin curs estàs?
Molt diferent	5	-----
Bastant diferent	6	N.C.
Poc diferent	7	
Gens diferent	8	
N.S.	9	
N.C.	10 Molt positivament	
	N.S.	
	N.C.	

Resultados de la encuesta

P1. Coneixies l'existència del flabiol valencià abans de tocar-lo a les classes de música?

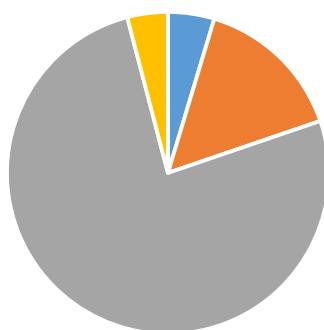
Sí	37	21.51
No	134	77.91
N.S.	1	0.58
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

P2. T'has plantejat aprendre a tocar la dolçaina a partir de la pràctica del flabiol valencià?

Sí	9	5.23
No	162	94.19
N.S.	1	0.58
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

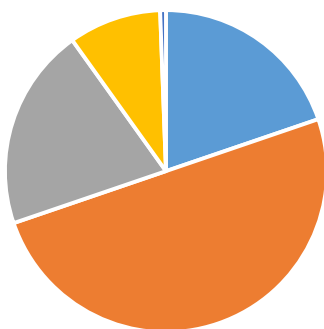
P3. En quina mesura creus que tocar el flabiol valencià a classe és diferent de tocar la flauta dolça?

■ Molt diferent ■ Bastant diferent ■ Poc diferent ■ Gens diferent

Molt diferent	8	4.65
Bastant diferent	26	15.12
Poc diferent	131	76.16
Gens diferent	7	4.07
N.S.	0	0.00
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

P4. A partir de la pràctica amb el flabiol es coneix repertori de la música tradicional valenciana. En quina mesura creus que aquest fet és important?

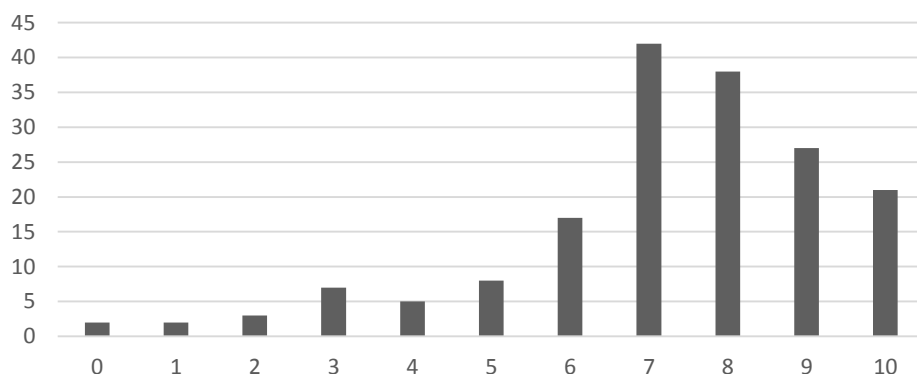

■ Molt important ■ Bastant important ■ Poc important ■ Gens important ■ N.S.

Molt important	34	19.77
Bastant important	86	50.00
Poc important	35	20.35
Gens important	16	9.30
N.S.	1	0.58
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

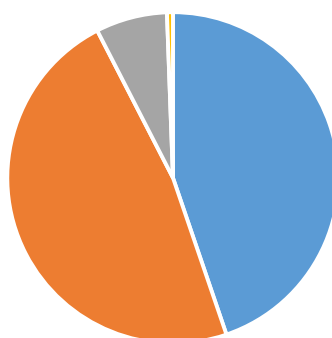

P5. En una escala del 0 al 10, en què 0 és 'molt negativament' i 10 és 'molt positivament', com valores que a les classes de música s'apregui a tocar el flabiol valencià?

Mitjana aritmètica	7.22
Desviació típica	2.19

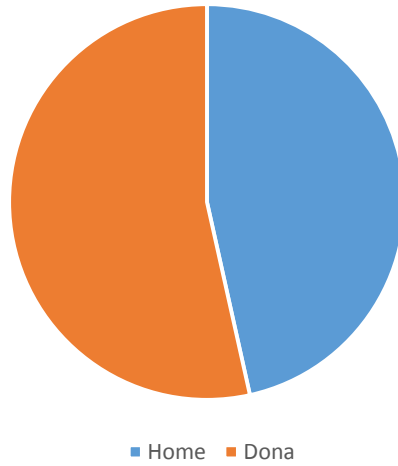
P6. T'agradaria aprendre més sobre el flabiol i/o la música tradicional valenciana a les classes de música?

■ Sí ■ No ■ N.S. ■ N.C.

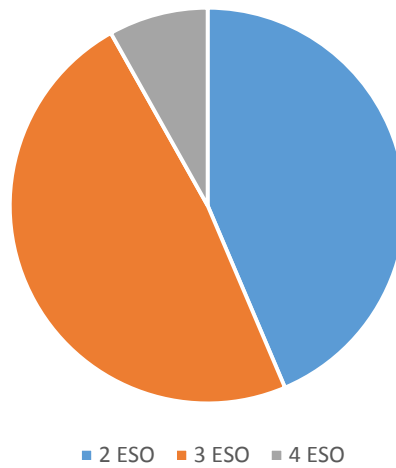
Sí	77	44.77
No	82	47.67
N.S.	12	6.98
N.C.	1	0.58
TOTAL	172	100.00

P7. Sexe

Home	80	46.51
Dona	92	53.49
No-binari	0	0.00
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00

P8. En quin curs estàs?

2 ESO	75	43.60
3 ESO	83	48.26
4 ESO	14	8.14
N.C.	0	0.00
TOTAL	172	100.00